

BOSNALI SÂBİT'İN RAHŞİYESİ BAĞLAMINDA BİR KASİDENİN TEKÂMÜLÜ

THE DEVELOPMENT OF A QASIDA IN THE CONTEXT OF BOSNIAN SABİT'S RAHSHIYAH

Esra BOZYİĞİT^{ID}

Öz

Atlar gerek savaş meydanlarında gösterdikleri meziyetler gerekse haberleşmede üstlendikleri görevler nedeniyle Türk kültürü ve tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Ata verilen bu önem, edebiyata da tesir etmiş; ata dair çeşitli isimlere, niteliklere, eşyalara, inanışlara ve hayallere yer veren pek çok edebî eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden en bilinenleri “rahşiyeler”dir. Rahşiye, atla ilgili tasvirlerin yapıldığı, konusu at olan şiirlere verilen addır. Rahşiye türünün en eski örneklerine 15. yüzyılda rastlanmakla birlikte bu türün en güzel örnekleri Nefî'nin şiirlerinde görülmektedir. Rahşiye türünün kayda değer bir diğer örneği de Bosnalı Sâbit (ö. 1712)'in Seydîzâde Mehmed Paşa (ö. 1684) için yazdığı kasidedir. Turgut Karacan tarafından neşre hazırlanan *Sâbit Dîvânı*'nda on yedinci sırada yer alan bu kasidenin bir nüshasına Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 numarada kayıtlı şiir mecmuasında tesadüf edilmiş ve iki kaside metni arasında önemli farklar bulunduğu görülmüştür. Çalışmada öncelikle Bosnalı Sâbit'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, ardından rahşiye metninin kayıtlı olduğu *Dîvân* nüshaları ile metnin tespit edildiği mecmua tanıtılmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde, mecmuada tespit edilen kasidenin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir. Son bölümde ise mecmuada bulunan kaside ile *Sâbit Dîvânı*'nda yer alan kasidenin mukayesesi yapılmıştır. Mukayese esnasında ortaya çıkan farklar, muhtelif başlıklar altında tasnif edilerek araştırmacıların dikkatine sunulmuş; böylece kasidenin gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosnalı Sâbit, Seydîzâde Mehmed Paşa, kaside, rahşiye, at

Abstract

Horses have a significant place in Turkish culture and history due to their merits on the battlefields and the tasks they undertook in communication. This importance attached to the horse has also influenced literature; many literary works have been written about the horse that include various names, qualities, objects, beliefs and dreams. The most well-known of these works are “rahshiyahs”. *Rahshiyah* is the name given to poems that are about horses. Although the oldest examples of the *rahshiyah* genre are seen in the 15th century, the most beautiful *rahshiyahs* are seen in Nefî's poems. Another noteworthy example of the *rahshiyah* genre is a qasida (eulogy) written by Bosnian Sabit (d. 1712) for Seydizade Mehmed Pasha (d. 1684). One copy of this qasida, which is included as the seventeenth work in the *Sabit Divanı* published by Turgut Karacan, was encountered in a poetry anthology registered in Suleymaniye Manuscript Library,

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/Türkiye, esra.bozyigit@bilecik.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-5809-6223

Ali Nihat Tarlan Section, number 21 and it is observed that there are significant differences between the two qasidas. In this study, first of all we discuss the life, literary personality and works of Bosnian Sabit; and then the copies of his *Divan* in which the *rahshiyah* text was recorded and the anthology in which the text was discovered are introduced. In the next part of the study, the transcribed text of the qasida found in the journal is presented. In the last section, a comparison is made between the qasida in the journal and the qasida in *Sabit Divanı*. The differences determined during the comparison are classified under various headings and brought to the attention of the researchers; in this way, the development process of the qasida is revealed.

Keywords: Bosnian Sabit, Seydizade Mehmed Pasha, qasida, rahshiyah, horse

Giriş

Türk kültürü ve tarihinde atın ayrı bir yeri vardır. Türk devletlerinin kuruluşundan kazanılan zaferlere, yapılan fetihlere kadar birçok yerde atlı birliklerin oynadığı büyük rol, ata daha fazla önem verilmesine yol açmıştır. Savaş meydanlarında yüz binleri bulan sayılarıyla süvarilere yoldaşlık eden atlar, haberleşmede de mühim görevler üstlenmişlerdir. Ata verilen önem, edebiyatta da kendini göstermiş; atla ilgili çeşitli isimlere, niteliklere, eşyalara, inanışlara ve hayallere yer veren pek çok eser kaleme alınmıştır. Atın bu eserlere dahil kimi zaman birkaç beyit seviyesinde, kimi zaman da eserin önemli bir bölümünü teşkil edecek nitelikte olmuştur. Bu nedenle Osmanlı şiirinde, atın konu edildiği birçok beytin yanında atı müstakil olarak ele alan eserleri de görmek mümkündür.

Edebiyatta atla ilgili tasvirlerin yapıldığı, atı konu alan şiirlerin türünü tanımlamada “rahşiye” ifadesi kullanılır. Kelime, “at” manasına gelen Farsça *rahş* ifadesine Arapça aidiyet ekinin ilave edilmesiyle türetilmiştir. Bilhassa övgülü konulu kasidelerden teşbiip bölümlerinde atı konu alan şiirler, Osmanlı edebiyatında rahşiye türünün en meşhur örneklerini oluşturmuştur.¹ Atlar cinslerine, renklerine ve yürüyüşlerine göre aldıkları farklı isimlerle, Osmanlı kültürüne ait ata dair inanış ve geleneklerle, sahip oldukları ayırt edici özelliklerle, ilgili oldukları maddî kültür unsurlarıyla ve etraflarında gelişen hayallerle Osmanlı şiirine zenginlik kazandırmıştır.

Edebî metinlerde beyit seviyesinde at bahsine yer verilmesinin rahşiye türünün oluşumuna zemin hazırladığını belirten Metin Akkuş, Osmanlı saraylarının has ahırlarında bulunan cins atların şairlerin hayal güçlerini zorlayan hazırlayıcı unsurlardan olduğunu ifade eder.² Nitekim rahşiye türünün en güzel örneklerini sunan Nefî (ö. 1635) de üç rahşiyesinden ikisini Sultan Murad’ın atları bahsinde kaleme almıştır.³

Osmanlı edebiyatında yazılan ilk rahşiyeler 15. yüzyılda görülmektedir. Yapılan araştırmalarda 15-19. yüzyıllar arasında yaşamış on sekiz farklı şaire ait toplam yirmi üç rahşiye örneği tespit edilmiştir. Bu rahşiyelerden biri kaside, beşi mesnevi, ikisi gazel, beşi de kıta

1 Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*, 4. bs., Fenomen Yayınları, Erzurum 2014, s. 205-206.

2 *Age*, s. 205.

3 *Age*, s. 206.

nazım şeklinde kaleme alınmıştır.⁴ Rahşiyе türünün en eski örnekleri 15. yüzyıl şairlerinden Ahmed Paşa (ö. 1496-97), Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi (ö. 1515) ve Hassân (ö. ?)'da görülür; fakat bu türün kasidelerin teşbib bölümlerinde yer bulması, en güzel rahşiyе örneklerini veren Nef'î'de olmuştur.⁵ Diğer rahşiyе yazar şairler ise Lâmi'î Çelebi (ö. 1532), Kütahyalı Rahîmî (ö. ?), Şeyhî Seyyid Mehmed Allâme Efendi (ö. 1635), Sabrî Mehmed Şerîf (ö. 1645), Şehrî Malatyalı 'Alî Çelebi (ö. 1660), 'Azmî-zâde Hâletî (ö. 1631), Bosnalı 'Alâaddîn Sâbit (ö. 1712), Şeyh Gâlib (ö. 1799), Şeyhülislâm İshâk Efendi (ö. 1734), Şehdî Mustafa Efendi (ö. 1727), Nazîr İbrahim Çelebi (ö. 1774-75), Tâlib Efendi (ö. 1706), İbrahim Hanîf (ö. 1775) ve 'Arif Süleymân (ö. 1769)'dır. Zikredilen şairlerden Nef'î'nin üç, Şeyh Gâlib, İbrahim Hanîf ve Rahîmî'nin ikişer rahşiyeleri bulunmaktadır.⁶

Rahşiyе türünün önemli örneklerinden biri de Bosnalı Sâbit'in Seydîzâde Mehmed Paşa (ö. 1684) için yazdığı kasidedir. Yetmiş beş beyitten ibaret bu kaside, Turgut Karacan tarafından neşredilen *Sâbit Dîvânı*'nda on yedinci sırada yer almaktadır.⁷ Bahsi geçen kasidenin bir nüshasına Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 numarada kayıtlı olan şiir mecmuasında tesadüf edilmiştir. *Dîvân*'da yer alan kaside ile söz konusu mecmuadaki manzume mukayese edildiğinde iki kaside metni arasında kayda değer farklar bulunduğu görülmüştür. Bu durum, iki metnin mukayesesini gerekli kılarken şairin kasideyi ilk yazdığı şekliyle bırakmayıp daha sonra değiştirmiş olabileceğini de hatıra getirmektedir.

Çalışmada öncelikle Bosnalı Sâbit'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, ardından rahşiyе metninin kayıtlı olduğu *Dîvân* nüshaları ile metnin tespit edildiği mecmua tanıtılmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde, mecmuada tespit edilen rahşiyenin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir. Son bölümde ise mecmuada bulunan kaside metni ile *Dîvân*'da yer alan metnin mukayese yapılmıştır. Mukayese esnasında ortaya çıkan farklar, muhtelif başlıklar altında tasnif edilerek araştırmacıların dikkatine sunulmuş; böylece kasidenin gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Bosnalı Sâbit Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Devrin önde gelen ilim adamlarından kabul edilen şairin adı; Safvet Tezkiresi'nde 'Alî, diğer kaynaklarda 'Alâaddîn olarak geçmektedir.⁸ Doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgiye

4 Bülent Kaya, *Divan Şiirinde At*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 10-11.

5 *Agt*, s. 12.

6 *Agt*, s. 19-39.

7 Sâbit, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvân*, haz. Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991, s. 214-220.

8 İsmâil Belîğ, *İsmâil Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları No: 62, Ankara 1985, s. 51; Nuran Altuner, *Safâî ve Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 123; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,

ulaşılamamakla birlikte şair hakkında araştırma yapan Rypka, onun 1060/1650 yılında doğmuş olabileceğini ileri sürmüştür.⁹ Sâbit'in Bosna'ya bağlı Öziçe kasabasında doğduğu hususunda ise kaynaklar ittifak hâlinindedir.¹⁰

Şair memleketinin ilim ve fazilet sahibi simalarından Halîl Efendi'den ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelmiş; velinimetliğe yakışır, kadirşinas bir devlet büyüğü arayarak Seydîzâde Mehmed Paşa'ya intisap etmiştir. Kısa zamanda bilgisi, hüneri ve edebiyatı emsallerinin arasından sıyrılan Sâbit Efendi, paşaya imam olmakla imtiyazlı bir konuma yükselmiştir. Kurduğu bağlantılar vesilesiyle de Çatalcalı 'Alî Efendi'den mülazım olarak bir müddet medresede müderrislik yapmıştır.¹¹ Bu görevi azille neticelenen şair, daha sonra çeşitli vilayetlerde kadılık vazifesinde bulunmuştur.

Önceleri Rumeli'de Çorlu ve Bergos kazalarında görev yaptığı¹² kabul edilen Sâbit, 1101/1690 senesinde Edirne'de bulunmaktayken şehre gelen Kırım Hanı Selim Giray'a bir kaside sunarak Kefe kadılığını talep etmiş ve han için hazırladığı *Zafernâme* mesnevisini kendisine sunmuştur. Eseri beğenilen şair, muhtemelen aynı yıl sâniye rütbesiyle Kefe'ye kadı olarak tayin olunmuştur.¹³ Kırım'da ne kadar süre kaldığı belli olmayan Sâbit, 1103/1692 tarihinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îdzâde Feyzullâh Efendi tarafından Tekfurdağı kadılığına atanmış ve Rüstem Paşa Medresesi müderrisliği kendisine verilmiştir.¹⁴ Daha sonra Mûsıla-i Sahn müderrisliğine yükselen Sâbit Efendi, 1112/1700 Muharrem'inde Bosna mevleviyetine, 1116/1704'te¹⁵ de Konya mevleviyetine gönderilmiştir.¹⁶ Azillerle neticelenen bu vazifelerden sonra Sâbit'in son görev yaptığı yer, 1119/1708'de atandığı Diyârbekr kazasıdır.¹⁷ İki yıl sonra bu görevinden de azledilen şair, İstanbul'a dönmüş;¹⁸ 1124/1712 yılı Şaban ayında *dehr-i*

Ankara 2005, s. 261; Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fi-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, haz. Bilal Güzel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 89; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, ed. Derya Örs, III, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 93, İstanbul 2018, s. 2543.

9 Alıntılaman Turgut Karacan, "Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, (2008), s. 349.

10 İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, s. 51; Nuran Altuner, *Safâi ve Tezkiresi*, s. 123; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 261; Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fi-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, s. 89; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2543.

11 Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 261.

12 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2543.

13 Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

14 Şair bu vazifedeyken Edhem ü Hümâ mesnevisini yazmaya başlamış, *Divân*'ını tertip etmiş ve Şehrî mahlaslı bir de şair yetiştirmiştir (Turgut Karacan, "Sâbit", s. 349).

15 Şairin Konya'ya tayini Şeyhî'nin *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*'sında 1117 olarak kayıtlıdır (Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2545).

16 Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 262; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2543, 2545.

17 Nuran Altuner, *Safâi ve Tezkiresi*, s. 132; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 262; Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fi-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, s. 96; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2545.

18 Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

*bî-sebât*dan ahirete intikal eylemiştir.¹⁹ Kabri, Topkapı Maltepe Mezarlığı'ndadır. Hayatı atama ve azillerle geçen şairin İsmail ve İbrahim isimli iki evladını kaybetmesi, onu derinden etkilemiş; yaşadığı acılar ve hayal kırıklıkları şiirine tesir etmiştir.²⁰

Tezkire yazarlarının övgüyle söz ettiği 'Alâaddîn Sâbit, Sâlim Efendi'ye göre eşi nadir görülen üretken bir şairdir. Sözlerini öyle bir kalıba sokar ki eserleri defalarca okunsa muhatabını bıktırmaz ve her okunduğunda dinleyicisine ayrı bir keyif verir. Kolay yazılabilir görünen şiirleri, birer sehl-i mümteni örneği olup Sâbit'e nazire yazmak oldukça güçtür. Asrın üstatlarından kabul edilen şairin şiir vadisindeki bu hüneri, herkesin malumudur.²¹ Derviş tabiatlı, güzel huylu ve hoşsohbet olduğu²² söylenen şair, tarih düşürmede de pek mahirdir.²³ Şiirleri yeni hayallerle bezeli, üslûbu akıcı, sözü gösterişten uzaktır.²⁴

Sâbit'in sanatındaki maharetini abartılı ifadelerle metheden Sâlim, onu "fesahat meydanının yiğidi, belagat ağacının bin bir çeşit hikâye söyleyen bülbülü" olarak görür.²⁵ Sözlerini darb-ı mesele benzeten Safvet'e göre ise Sâbit, şairlik hususunda ne kadar övülse azdır ve böyle bir övgü, ondan başka kimseye nasip olmamıştır.²⁶

Tarihî kaynakların değerlendirmelerine göre Sâbit'in döneminin sevilen şairlerinden biri olduğu söylenebilir. O, gerek deyim ve halk söyleyişlerini edebî bir malzeme olarak kullandığı klasik dönem şiir üslubuyla gerek Nâbî ile temsil edilen Sâibâne sebk-i Hindî tarzının izini süren şiirleriyle ve gerekse 'Atâyî'den ilhamla kaleme aldığı mesnevilerinde görülen mahallî, mizahî ve gerçekçi hadiselerle dayalı şiir tarzıyla Osmanlı şairleri içinde kendine has bir üslup oluşturabilmiş nadir şairlerden biridir. Onun şiiri; kullandığı halk söyleyişleri ve söz sanatlarıyla, yaptığı kelime oyunları ve oldukça realist bir bakışla yansıtılan gündelik hayatla zenginlik kazanarak Osmanlı şiirine yeni bir ses getirmeyi başarmıştır.²⁷

Safâyî onun *Edhem ü Hüma* adında bir hikâye kaleme aldığını ve *Gazânâme-i Garrâ'sı* bulunduğunu nakleder. Şairin *Gazânâme*'yi dönemin Kırım Hânı Selîm Girây Han adına kaleme aldığını ve bu sayede Girây Han'ın ihsanına mazhar olduğunu belirtir.²⁸ Şeyhî Mehmed Efendi ise şairin Sâbit mahlasıyla yazdığı *Dîvân*'ından başka *Edhem-nâme*, *Berber-nâme* ve *Dere-nâme*

19 İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, s. 51; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 262; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2545.

20 Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

21 Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 262.

22 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2546.

23 Nuran Altuner, *Safâî ve Tezkiresi*, s. 129.

24 *Age*, s. 124.

25 Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, s. 261.

26 Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, s. 89.

27 Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

28 Nuran Altuner, *Safâî ve Tezkiresi*, s. 124.

isimli eserlerinin varlığından söz eder.²⁹ Sâlim Efendi'ye göre şair, *Hamse* yazmak niyetiyle işe başlayıp ömrü vefa etmediği için bu emeline ulaşamamıştır. Emeline ulaşsaydı şairin irfan sahiplerini kendisine hayran bırakacağından ve 'Atâyî'nin *Hamse*'sini unutturacağından Sâlim Efendi'nin şüphesi yoktur.³⁰

Sonuç olarak Bosnalı Sâbit'in *Dîvân*'ından başka *Hâce Fesâd ve Söz Ebesi* adıyla da bilinen *Dere-nâme*; *Gazâ-nâme* ve *Selim-nâme* adlarıyla da anılan *Zafer-nâme*; adına *Edhem-nâme* de denilen ve yarım kalmış bir mesnevi olan *Edhem ü Hü mâ* ile *Berber-nâme* ve *Amrû 'l-leys* adında mesnevileri bulunduğunu söyleyebiliriz.³¹ Bu eserlerin tamamı Turgut Karacan tarafından neşredilmiştir.³²

1.1. Dîvân

Dîvân hakkında yapılan ilk çalışma, Turgut Karacan'a aittir. Yazarın yüksek lisans tezi olan bu çalışma, "İnceleme" ve "Metin" olmak üzere 2 esas bölümden oluşmaktadır.³³ Tezin "İnceleme" bölümünde Sâbit'in hayatı ve edebî kişiliği üzerinde duran araştırmacı, *Dîvân*'da kullanılan nazım şekillerini, vezinleri, şairin dil ve üslup özelliklerini ele alarak Sâbit'in edebî değerini ortaya koymaya çalışmıştır. Tezin "Metin" bölümünde ise *Dîvân*'ın tenkitli metnini transkripsiyonlu olarak hazırlayarak araştırmacıların istifadesine sunmuştur.

Karacan, *Dîvân*'ın toplam 65 nüshasının³⁴ varlığını tespit ederken bu nüshalar haricinde Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Respublica El Yazmaları Fondu'nda bulunan ve Sâbit'in el

29 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, s. 2546.

30 Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 262.

31 Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

32 Sâbit, *Sâbit, Derenâme ya da Hâce Fesâd ve Söz Ebesi*, haz. Turgut Karacan, Dilek Basımevi, Sivas 1990; Sâbit, *Sâbit, Edhem ü Hü mâ*, haz. Turgut Karacan, Dilek Basımevi, Sivas 1990; Sâbit, *Sâbit, Amrû 'l-leys*, haz. Turgut Karacan, Dilek Basımevi, Sivas 1990; Turgut Karacan, "Bosnalı Sâbit'in Berbernâmesi", *Çevren Dergisi*, 76, (1990), s. 37-44; Sâbit, *Sâbit, Zafernâme*, haz. Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991; Sâbit, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvân*, haz. Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.

33 Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1981.

Turgut Karacan'ın hazırladığı tez, "İnceleme" ve "Metin" olmak üzere iki esas bölümden oluşmaktadır; her bölüm başında sayfa numaraları l'den başlatılmıştır. Bu nedenle çalışmamızda sayfa numaraları gösterilirken tezin "İnceleme" bölümü için "I, s.", "Metin" bölümü için "II, s." kısaltması kullanılmıştır.

34 Karacan'ın tespit ettiği nüshalardan 16'sı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde; 11'i İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde; 7'si Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi'nde; 5'i MEB Ankara Genel Kitaplığı, Eski Eserler Bölümü 934, 935, 796, 1205 ve 1266 numaralarda; 4'ü Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi A/363, 877, 1242 ve 3682 numaralarda; 3'ü Millet Yazma Eser Kütüphanesi 73, 74, 75 numaralarda; 3'ü Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda; 2'si Edirne Selimiye Kütüphanesi 4763 ve 4660 numaralarda; 1'i Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde, 1'i Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi'nde, 1'i Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi 6043 numarada bulunmaktadır. Yurtdışı kütüphanelerinde ise *Dîvân*'ın Bibliotheque Nationale'de 368, 609, 677, 753, 115, 1256, 1299, 1381 ve 1405 numaralarda 9, British Museum'da ise 2 nüshasının varlığı yine araştırmacı tarafından tespit edilmiştir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, I, s. 150-153).

yazısıyla yazıldığı öne sürülen bir nüshayı temin edemediği için inceleyemediğini ifade etmiştir.³⁵ Elde ettiği nüshaları özenle değerlendiren araştırmacı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2901 numaralı nüshayı esas alarak *Dîvân*'ın tenkitli metnini sekiz nüsha üzerine kurmuştur. 38 kaside, 6 gazel-i müzeyyel, 3 tahmis, 44 tarih kıtası, 355 gazel, 2 tercî-bend, 45 kıta, 24 rubai, 181 beyit ve 5 lugazden müteşekkil bir *Dîvân* metni hazırlayan araştırmacının bu çalışması kitap olarak neşredilmiştir.³⁶ Yazarın metin tesisinde kullandığı sekiz nüsha şunlardır:

1. Ü1 / İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2901.
2. Ü2 / İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 3288.
3. Ü3 / İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 1318.
4. TH / Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Hazine, E.H. 1620.
5. TB / Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdad, B. 163.
6. H / Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 522/1.
7. H1 / Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Hazine, H. 901.
8. H2 / Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Hazine, 877.³⁷

Sâbit Dîvânı üzerine yapılan müstakil araştırmalar, metin yayımlarıyla sınırlı değildir. Gamze Aydın, *Dîvân*'ın bağlamalı dizini ve işlevsel sözlüğünü hazırlarken Lejla Oener de *Sâbit Dîvânı*'nı tahlil ederek ayrı bir çalışma ortaya koymuştur. Bunların yanında *Dîvân*'ı çeşitli yönlerden inceleyen araştırmalar da mevcuttur. Latif Yardım, *Dîvân*'daki din konulu kasideler üzerine bir araştırma yapmış; Devrim Kalaycı Sevinç, Sâbit'le birlikte Sünbülzâde Vehbi, Enderunlu Vâsıf ve Nedim'in *Dîvân* ve mesnevilerindeki atasözü ve deyimlerle ilgili bir tez çalışması hazırlamıştır.³⁸

35 Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisiyon Kritikli Divan Metni*, I, s. 154.

Bahse konu nüsha, Gamze Aydın tarafından hazırlanan "Bosnalı Sâbit Dîvânı'nın Bağlamalı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü" isimli doktora tez çalışmasıyla incelenmiş olup araştırmacı, *Sâbit Dîvânı* ile müellif nüshasını karşılaştırarak tespit ettiği farkları kaydetmiştir. Araştırma konumuz olan rahşiyeye, söz konusu nüshada bulunmamaktadır. *Dîvân*'ın Azerbaycan nüshası Zilkade 1124/Kasım-Aralık 1712 tarihinde yazıya geçirilmiştir [Gamze Aydın, *Bosnalı Sâbit Dîvânı'nın Bağlamalı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 360-368, 376].

36 Sâbit, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvân*, haz. Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.

37 Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisiyon Kritikli Divan Metni*, I, s. 155-159.

38 Gamze Aydın, *Bosnalı Sâbit Dîvânı'nın Bağlamalı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019; Lejla Oener, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019; Latif Yardım, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvânı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015; Devrim Kalaycı Sevinç, *18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye) Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerindeki Atasözleri ve Deyimler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2007.

2. Bosnalı Sâbit Tarafından Seydîzâde Mehmed Paşa İçin Kaleme Alınan Rahşîye

Bosnalı Sâbit'in Seydîzâde Mehmed Paşa için yazdığı rahşîye, *Dîvân*'da kasidelerin arasında 17. sırada; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 21 numaralı mecmuanın ise 92^a-93^b sayfalarında yer almaktadır. Kasidenin bu iki nüshası arasında tespit edilen önemli farklar, şairin kaside üzerinde sonradan değişiklik yapmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu konuda net bir sonuca ulaşabilmek için kasidenin kayıtlı olduğu *Dîvân* nüshaları ile tespit edildiği mecmua incelenmiştir.

2.1. Rahşîye Metninin Kayıtlı Olduğu *Dîvân* Nüshaları

Rahşîye metni *Dîvân*'ın Ü1, Ü2, TH, H1 ve H2 nüshalarında kayıtlıdır.³⁹ Bunlardan Ü1 ve H1 nüshalarının istinsah tarihi 15 Zilhicce 1161/6 Aralık 1748, TH nüshasının istinsah tarihi 15 Receb 1204/31 Mart 1790 ve Ü2 nüshasının istinsah tarihi 1209/1794'tür. H2 nüshasının ise 18. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilmektedir.⁴⁰ Bu bilgilere dayanarak *Dîvân* metninin tesisinde kullanılan en eski nüshaların 1748 yılında yazıya geçirilmiş olan Ü1 ile H1 nüshaları olduğu ve her iki nüshanın da Sâbit'in vefatından sonra istinsah edildiği söylenebilir. Diğer taraftan 18. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen H2 nüshasının yüzyıl başlarında kâğıda geçirilmiş olabileceği gözden kaçmamalıdır. Eğer öyleyse en eski nüsha, H2 nüshası olur; bu durumda da en eski tarihli nüshanın Sâbit'in hayatının son yıllarında istinsah edildiği ileri sürülebilir.

Karacan tarafından tespit edilen ve metin tenkidinde kullanılmayan nüshalardan ise en eski tarihli olanı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 3961/2 numarada kayıtlı olan *Dîvân* nüshasıdır. Bu nüshada “sene bin yüz on beş Ramazânü'l-mübârek yirmi altıncı gecesini” kaydı bulunmaktadır.⁴¹ 2 Şubat 1704'e tekabül eden bu tarih de yine 1712'de vefat eden şairin hayatının son yıllarına tesadüf etmektedir. Karacan *Dîvân*'ı hazırlarken söz konusu nüshayı incelemiş; benzer nitelikteki, daha hacimli olan Ü3 nüshasını tenkitte kullanmayı uygun bulmuştur.

2.2. Rahşîyenin Tespit Edildiği Mecmua

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu'nda *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* adıyla 34 Sü-Tarlan 21 numarada kayıtlı olan mecmua, 309 varaktır. Nestalik yazının kullanıldığı eser, 193x133-153x92 mm ölçülerindedir. Mecmuadaki şiirler filigranlı beyaz, samanî ve sarı renkli kâğıtlara çift sütun hâlinde kaydedilmiştir. Kül rengi meşin bir cilde sahip nüshanın cetvelleri yaldızlı, başlıkları kırmızı mürekkeplidir. 1^b sayfasında 17. yüzyıl işi tezhipli

39 Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, I, s. 71.

40 *Agt*, I, s. 155-159.

41 *Agt*, I, s. 150.

bir mihrâbiye bulunmaktadır.⁴² Müstensihi tespit edilemeyen mecmuayla ilgili yüksek lisans tezleri hazırlanmaktadır, tamamlanan tezler dipnotta listelenmiştir.⁴³

Mecmuayla ilgili yapılan tez çalışmalarında, mecmuanın istinsah tarihiyle ilgili net bir bilgiye ulaşılamadığı belirtilmiştir.⁴⁴ Oysa mecmuada yer alan şiirlerin başlıklarında şairlerin mahlaslarına yer verildiği ve kimi başlıklarda mahlasların yanına *sellemehullâh*, *rahmetullâh* ve *el-merhûm* gibi ifadelerin kaydedildiği görülmüştür. Meselâ Nâbî (ö. 1712), Fasîh (ö. 1699) ve Sükkerî (ö. 1686)'nin mahlaslarının yanında *sellemehullâh* ifadesi yer alırken⁴⁵ Kâfzâde Fâ'izî (ö. 1622), Nev'î-zâde 'Atâyî (ö. 1635), Nef'î (ö. 1635), Fehîm (ö. 1647), Şeyhülslâm Bahâyî (ö. 1654), Cevrî (ö. 1654), Fuzûlî (ö. 1657-58'den sonra) ve Mezâkî (ö. 1676) gibi kimi şairlerin mahlaslarının yanına ise *el-merhûm* kaydı düşülmüştür.⁴⁶ Bu ifadelere göre mecmuanın istinsah tarihi Fâ'izî, 'Atâyî, Nef'î, Fehîm, Bahâyî, Cevrî, Fuzûlî ve Mezâkî'nin vefatından sonra; Nâbî, Sükkerî ve Fasîh'in hayatta olduğu bir zamana tesadüf etmektedir. Sonuç olarak müstensihinin düştüğü bu notlar doğru kabul edilirse mecmuanın 1676-1686 tarihleri arasında istinsah edildiği söylenebilir ve bu tarih, 1650 yılı civarında doğduğu kabul edilen Sâbit'in gençlik yıllarına rastlamaktadır.

Dîvân tesisinde kullanılan nüshaların en erken 18. yüzyıl başlarında istinsah edilmiş olabileceğini belirtmiştik. 34 Sü-Tarlan 21 numaralı mecmuanın ise şairin gençlik yıllarında yazıya geçirilmiş olması, mecmuada tespit edilen kasidenin araştırma konumuz olan raşiyenin ilk hâli olduğunu ve şair tarafından sonradan değiştirildiğini ortaya koymaktadır.

2.3. Raşiyeye Metni

Mecmuada yer alan raşiyeye metninin Latin harflerine aktarımı ilk defa bu çalışma ile yapılmaktadır. Kasidenin ilk 21 beyti atın övgüsüne ayrılmıştır. Girizgâh beyti olan bir sonraki beyitte, söz muhataba getirilerek Mehmed Paşa'nın methine geçilir. Paşa'nın adına 29. beyitte tesadüf edilirken methiye bölümü kasidenin 54. beytine kadar devam eder. Sıradaki beyitte kendi sanatını övmeye başlayan Sâbit, fahriyeyi 87. beyte kadar sürdürür. Fahriyenin 60-62.

42 Necla Esen, *Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 1b-50b, İnceleme Metin-Tıpkıbasım)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2019, s. 5.

43 Emre Şengül, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (229b-309a) (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun 2018; Necla Esen, *Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 1b-50b, İnceleme Metin-Tıpkıbasım)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2019; Halime Akdağ, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (1B-75A)'ın Transkripsiyonlu Metni ve MESTAP'a Göre Tasnifi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun 2020.

44 Emre Şengül, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (229b-309a) (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, s. 6; Necla Esen, *Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 1b-50b, İnceleme Metin-Tıpkıbasım)*, s. 5; Halime Akdağ, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (1B-75A)'ın Transkripsiyonlu Metni ve MESTAP'a Göre Tasnifi*, s. 11.

45 İfadelerin mecmuadaki sayfa numaraları sırasıyla şöyledir: 204^b, 289^b, 205^a.

46 İfadelerin mecmuadaki sayfa numaraları sırasıyla şöyledir: 98^a, 101^a, 102^b, 121^b, 96^b, 99^b, 105^a, 99^a.

beyitlerinde korkunç talihinden yakınan şair, 63-68. beyitlerde sanatının Paşa'nın övgüsü karşısındaki aciziyetini dile getirir. Kasidenin 82-87. beyitleri, yeteksiz şairlerin eleştirisine dairdir. 88. beyitte mahlasını söyleyen Bosnalı Sâbit; manasız sözleri bırakması gerektiğini, zira övgü sözleriyle yerginin bir arada uygun olmayacağını ifade ederek 89. beyitte sözü memduhu için yapacağı duaya getirir. Kasidenin 89-92. beyitleri dua bölümünü oluşturur.

Mecmuada tespit edilen kaside metni ile *Dîvân*'da bulunan metnin karşılaştırılması sırasında, mecmuada kayıtlı olan metin esas alınmıştır. Mecmua metni üzerinde hiçbir değişiklik yapılmazken özellikle metin tamiri yoluna gidilmemiş, vezin ve manaya uymayan ifadeler olduğu gibi korunmuştur. Zira çalışmanın bu bölümünde amaç, şairin kaleminden çıkan ilk metni ortaya koymaktır. İki metnin mukayesesi neticesinde ortaya çıkan farklara ise dipnotlarda işaret edilmiştir. Dipnotlara farkların kaydedilmesi sırasında, ilgili mecmua "M", *Dîvân* "D" şeklinde kısaltılmıştır. Ayrıca beyitlerin *Dîvân* metnindeki sırası, "D: B 1." şeklinde dipnotlarda gösterilmiştir. Yine vezni kusurlu olan mısralar, dipnotlarda ayrıca belirtilmiştir.

Nüsha farkları dipnotlara kaydedilirken *Dîvân*'da görülen yazım ve transkripsiyon hatalarına değinilmemiştir. *Dîvân*'daki okuma hatalarından kaynaklanan farklar ile *Dîvân*'ın ve mecmuanın müstensihlerinden kaynaklandığı düşünülen farklar ise dipnotlara yazılmış; ilgili açıklamalar, köşeli parantezle bahse konu farkların hemen yanına eklenmiştir.

rahşiyeye der-sitâyiş-i hâzret-i veliyyü'n-ni' am seydi-zâde mehemmed pâşâ⁴⁷

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Remel + + - - / + + - - / + + - - / + + -

1. habbezâ rahş-ı hümâ-fer ü hümâyün-mağdem
turfe-refâr u hüceste-pâ vü ferhunde-ğadem⁴⁸
2. levhâşallâh hoş-âheng-i cihân-peymâ kim
gerdine érmez anuñ peyk-i nesîm-i hoş-dem⁴⁹
3. şânehallâhu te'âlâ ne leğâftedür bu
nedür ol zülf-i şiken-der-şiken ü ham-der-ğam⁵⁰

47 Sâbit, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvân*, s. 214-220; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 92^a-93^b. *Dîvân*'da şiirin başlığı şöyledir:
esbiyye berây-ı mehemmed pâşâ

48 D: B 1. İkinci mısraın vezni kusurludur. Bu beytin yerinde *Dîvân*'da şu beyit yer almaktadır:
şânehallâh zihî rahş-ı hümâyün-mağdem
âhuvân-çesm ü bütân-cilve vü müşğîn-perçem

49 D: - .

50 D: - .

4. nedür ol cilve-i mümtâz u nigâh-ı tannâz
nedür ol cünbiş-i pür nâz o perîşân perçem⁵¹
5. nedür ol şâm-ı cebîminde şabâhu'l-ğayrı
ki gören kimse bulur şubh-ı şabâyı şeb-i ğam⁵²
6. gelse cevlâna o reftâr-ı firîbende ile
rakşa geldi şanuram her şanem-i şîrîn-fem⁵³
7. hürde-reftâr-ı müselsel harekât étdükçe
hüsn-i cevlânına meftûn olur âhû-yı harem⁵⁴
8. tarz-ı reftârınıñ âvâresi ğilmân-ı behişt
cilve-i şühînuñ âşüftesi havrâ-yı irem⁵⁵
9. böyle bir rahş-ı süleymânî-bî-hem-tâyı
düşde de görmedi ğitdi ne ferîdün u ne cem⁵⁶
10. şimdiden şöñra gelürse anı bilmem ammâ
gelmedi mişli hele `âleme bundan aqdem⁵⁷
11. olsa bu rahş-ı berk-püye eger altında
belki düşmez ne çâh-ı şegâda rüstem⁵⁸
12. böyle rahşuñ yaraşur olsa şikâl-i pâyı
şa`r-ı türkân-ı hoten zülf-i bütân-ı deylem⁵⁹
13. dîv-i âşüfte olur hışma gelince ammâ
âhû-yı mûnis-i merdümdür olinca epsem⁶⁰

51 D: - .

52 D: - .

53 D: - .

54 D: - .

55 D: B 2. 8^a ğilmân-ı behişt: tâvûs-ı cinân D. 8^b cilve-i: revîş-i D; havrâ-yı irem: âhû-yı harem D.56 D: B 4. Bu beytin yerinde *Dîvân*'da şu beyit yer almaktadır:
bîyuresb olmadı böyle sebük-pâya süvâr
belki taşvîrini seyr étmedi kâvus ile cem

57 D: - .

58 D: B 5. Mısraların vezni kusurludur. 11^a rahş-ı berk-püye: berç-i cehende D; altında: altında anuñ D. 11^b belki düşmez ne çâh-ı şegâda: şıradurdu çeh-i has-püş-ı şigâdı D.59 D: B 3. 12^a böyle rahşuñ yaraşur olsa: yêridür olsa şıtablında D. 12^b şî`r-i türkân-ı hoten zülf-i: şiken-i zülf-i muţarrâ-yı D.

60 D: - . Beytin ikinci mısraının vezni kusurludur.

14. ögdüle kıpsa eger ablaķ-ı endiŖe ile
daħı evvel varur allāhu te'ālā a'lem⁶¹
15. tayy eder gösgötürü 'arŖa-geh-i imkānı
rā'iz-i sür'ati taħrık-i 'inān ettiği dem⁶²
16. yedi deryāyı geđer tã'ir-i endiŖe gibi
pāy-ı ref-tārını ter eylemedin reŖha-i nem⁶³
17. müyünü ħāme ettiüp yazsa muŖavver Ŗeklin
cān bulup raķŖ ede dīvārdaki naķŖ-ı Ŗanem⁶⁴
18. üstine resmini naķŖ eylese Ŗüretüñi çin
seng-i ħārā ola sür'atde Ŗabāya hem-dem⁶⁵
19. ħaŖre dek raķŖ-ı felek gibi olurdı pūyān
olsa bir mīħi eger nāf-ı zemīnde müdġam⁶⁶
20. raķŖ-ı endiŖesini zabt edemez cünbiŖden
vaŖf-ı ref-tārını bir Ŗā'ir eger etse raķam⁶⁷
21. ħaŖmı 'anķāya süvār olsa yine kırtulmaz
eriŖür ħiŖm-ile mānend-i kaźā-yı mübrem⁶⁸
22. böyle bir raķŖa süvār olsa n'ola lāyıkdur
ol hezīr-efgen-i(?) rüstem-dil ü ħaydar-Ŗārim⁶⁹

61 D: B 6. 14^a kıpsa: kınsa D [İfade, *Dīvān*'ın Ü1, TH, H1 ve H2 nüŖhalarında kıpsa Ŗeklinedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Ŗairlerimizden Sābit ve Edisyon Kritikli Dīvan Metni*, II, s. 71).]; ablaķ-ı: tã'ir-i D.

62 D: B 11. 15^a imkānı: mekānı D. [*Dīvān*'da geğer "mekānı" ifadesi, *Dīvān*'ın H1 ve H2 nüŖhalarında "imkānı" Ŗeklinedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Ŗairlerimizden Sābit ve Edisyon Kritikli Dīvan Metni*, II, s. 72).] 15^b sür'ati: devleti D.

63 D: B 7.

64 D: B 9. 17^a müyünü: bir kılın D; yazsa muŖavver Ŗeklin: yazsalar anuñla eger D. 17^b cān bulup raķŖ ede: tura raķŖ eyleye D.

65 D: B 8. Bu beytin yerinde *Dīvān*'da Ŗu beyit bulunmaktadır:
seng-i ħārāya eger Ŗeklini resm eyleseler
vara ser-menzil-i maķŖüda Ŗabādan aķdem

66 D: B 10. 19^b nāf-ı: gevr-i D.

67 D: B 12. 20^a endiŖesini: endiŖe seni D [Bu fark, *Dīvān*'da metnin hatalı okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.].

68 D: B 13. 21^a kırtulmaz: kırtulamaz D.

69 D: B 14. 22^a böyle bir raķŖa süvār olsa n'ola: n'ola devletle süvār olsa aña D. Beytin ikinci mısraı *Dīvān*'da Ŗöyledir:

böyle 'anķā-yı ħümā-kevkebe-i kıf-ı kerem

23. ol ki muzmerdür anuñ ʃab'-ı hümâyûnında
saʃvet-i rüstem-i destân u cevâd-ı hâtem⁷⁰
24. ol ki ʃassâm-ı ʃader bâr-geh-i iʃbâlûñ
eylemiş ni'met-i erbâb-ı kemâle maʃsem⁷¹
25. ol ki böyle yazar elʃâb-ı berât-ı vaşfın
ʃalem-i kâtib-i dîvân-ı hümâyûn-ʃikem⁷²
26. sırr-ı erbâb-ı ğazâ rüstem-i meydân-ı vegâ
ʃahramân-ı şaf-ı heycâ pîl-i gerşasb-şiyem⁷³
27. şeref-i zümre-i emcâd-ı mekârim-mu'tâd
faḥr-i erkân-ı hüner mün'ime-i luṭf u himem⁷⁴
28. ʃurṭa-i gûş-ı şanâdîd-i 'izâm-ı eyyâm
dürretü't-tâc-ı meḥâdîm-i kirâm-ı 'âlem⁷⁵
29. efser-i târek-i iclâl meḥemmed pâşâ
zîver-i şafḥa-i dîbâce-i iʃbâl-i ümem⁷⁶
30. o güzîde ḥalef-i silsile-i devlet kim
aña ʃespân görinür ʃaṅṅana-i ḥayl ü ḥaşem⁷⁷
31. o cihân-dâver-i iʃbâl ü hüner kim olmuş
manşîb-ı devletine câh u ma'ârif munzam⁷⁸
32. o aristo-yı ḥired-pîşe ki zâhirdür aña
dil-i dâñâ-yı felâṭündaki râz-ı mübhem⁷⁹

70 D: –.

71 D: B 24. 24^a ʃader: ezel D; iʃbâlûñ: iʃbâlin D [*İkbâlin* ifadesi, mecmuaya müstensih tarafından sehven *iʃbâlûñ* şeklinde kaydedilmiş olmalıdır].

72 D: B 15. 25^b ʃalem-i kâtib-i: kâtib-i münşî-i D.

73 D: B 16. 26^a sırr-ı erbâb-ı: menʃabet-senc-i D.

74 D: B 17. Beytın ikinci mısraı *Dîvân*'da şöyledir:
bermekî-menʃabe ʃâi-kerem ü ma'n-himem

75 D: B 18. 28^a ʃurṭa-i gûş-ı: ʃurṭatü's-sem'-i D.

76 D: B 19. 29^a efser-i târek-i: ḥilye-i gerden-i D. 29^b zîver-i şafḥa-i: zîb-i ser-levḥa-i D.

77 D: B 20.

78 D: B 21. 31^b manşîb-ı: manşîbı D [Bu farkın kaynağı, *Dîvân*'daki bir yazım hatası ya da müstensih hatası olmalıdır.]; câh u: câh-ı D.

79 D: B 22. 32^a ḥired-pîşe: fehîmân D; zâhirdür: nümâyândur D.

33. o ħudāvend-i mekārım ki kef-i baĥşşđdür
reşk-fermā-yı dil-i kân u ħased-kerde-i yem⁸⁰
34. dārū-yı himmeti ħūnīn-ciger-i faĥra zımād
luĥfi rīş-i dil-i erbāb-ı niyāza merhem⁸¹
35. şāhid-i fikr güzel fehmi de ‘aĥl-ı evvel
sözi destūr-ı ‘amel rāyı rezīn ü muĥkem⁸²
36. feyz-i cūdı ile aĥlām-ı ma‘ārif şādāb
iltifātı ile iĥlīm-i me‘ānī ħurrem⁸³
37. dest-i luĥfi olalı ħ‘ānçe-güşā-yı himmet
oldı erbāb-ı hüner muĥtenim-i nāz u ni‘am⁸⁴
38. ‘ālemūñ ĥāşılı ‘aynında degüldür zīrā
meslek-i himmetidür vādī-i ibni edhem⁸⁵
39. pīşgāhında iki yüzli dēyü şaymazlar
rūy-ı dil görmedi ĥiç şüret-i dūnyā vü direm⁸⁶
40. aña mīrās-ı pederdür bu iki dürr-i yetīm
biri şemşīr-i cihān-gīr ü biri luĥf u kerem⁸⁷
41. pederi ‘ırķını kaĥ‘ etdi dirāĥt-ı küfrūñ
eline cānib-i ĥaĥdan şunilup tīg u direm⁸⁸

80 D: B 23. 33^a kef-i: kemīn D [Bu fark, müstensih hatasından ya da *Dīvān*'da metnin hatalı okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.]; 33^b reşk-fermā-yı dil-i: ĥıbtā-engīĥte-i D; ħased-kerde-i yem: ħased-kerdeiyem D [Bu fark, *Dīvān*'da metnin hatalı okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.].

81 D: B 25. İlk mısraın vezni kusurludur. 34^a zımād: ĥamād D.

82 D: B 26. 35^a fikr: fikri D; fehmi de: ‘aĥl da D. 35^b rāyı: rā‘y-ı D [İfade, *Dīvān*'ın Ü2 ve H1 nüshalarında “rāyı” şeklindedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, II, s. 73).].

83 D: B 27. 36^a cūdı: luĥfi D. 36^b me‘ānī: ma‘nā D.

84 D: B 28. 37^b muĥtenim-i: muĥtenem-i D [Bu fark, *Dīvān*'da metnin hatalı okunmasından ya da yazım hatasından kaynaklanmış olmalıdır.].

85 D: B 29. 38^b ibni: ibn-i D. [Bu fark, *Dīvān*'daki yazım hatasından kaynaklanmış olmalıdır.] Beytin ilk mısraı *Dīvān*'da şöyledir:

n‘ola dil-beste-i emvāl-i cihān olmazsa

86 D: - .

87 D: B 30. 40^b cihān-gīr ü: cihān-gīri D.

88 D: B 31. 41^b şunilup: şunılan D.

42. lerze-nâk êtmiş-idi memleket-i küffârı
şīven-i sūg u ğazā āh u figān-ı mātem⁸⁹
43. dahı şağ olsa eger eyler idi a'dānuñ
büsbütün memleketin kişver-i 'oşmāniye zām⁹⁰
44. bu da şıblü'l-esed-i pīşe-i merdīdür kim
haşm-ı rübeh-cigere şunsa mişāl-i zayġam⁹¹
45. pençe-i ğayret ile yırtup atar a'dāyı
bīşe-i ma'rekede gendüsidür şīr-i ecem⁹²
46. alıcağ destine şemşīrin olur hayl-i 'adū
yek-sere bī-siper-i vādī-i hizlān-ı 'adem⁹³
47. kuvvet-i bāzū ile haşmına kûpāl urıcağ
şarşılur şiddet-i darbindan anuñ t̄arem⁹⁴
48. at sürüp hebt-ile hıştını zerk êtse gerek
şadmesinden mütezelzil ola çarh-ı a'zām⁹⁵
49. şaff-ı küffāra kılıç tutsa eger rüstem-vār
ser-be-ser 'arşa-i peykār ola hem-reng-i baķam⁹⁶
50. na'ra çıkarsa eger haydar-ı kerrār-āsā
ölür ol dehşet-ile sām u nerīmān rüstem⁹⁷
51. dal şemşīr olup a'dāya hücūm êtdükde
ķahramān gendüsidür şārimi tīġ-ı ġamġam⁹⁸

89 D: B 32. 42^a lerze-nâk: pür-hurüş D. 42^b sūg u: şevk-i D [İfade, *Dîvân*'ın H2 nüshasında "şevk ü" şeklindedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, II, s. 73).]; āh u figān-ı: nâliş-i ehl-i D.

90 D: B 33. 43^a eger: biraz D.

91 D: B 34. 44^a bu da: buldı D [İfade, *Dîvân*'ın BY nüshasında "bu da" şeklindedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, II, s. 73).]. 44^b haşm-ı: haşmı D [Bu farkın kaynağı, *Dîvân*'daki bir yazım hatası ya da müstensih hatası olmalıdır.].

92 D: B 35.

93 D: B 36. 46^a alıcağ destine şemşīrin: sell-i şemşīr-i cihād êtse D. 46^b bī-siper-i: pey-siper-i D; hizlān-ı: hażlān-ı D.

94 D: B 37. İlk mısraın vezni kusurludur. 47^a bāzū ile: bāzūsiyle D; kûpāl urıcağ: ġürz urduġı dem D. 47^b t̄arem: nüh t̄arem D.

95 D: B 38. 48^a hebt-ile hıştını zerk êtse gerek: şavlet ile tīġını pertāb êtse D.

96 D: - .

97 D: - .

98 D: - .

52. çarḥ-ı çāçı güheri kav̄s-i kuzahla hem-ser
nāvek-i berḳ-eşeri sehm-i kaderle tev'em⁹⁹
53. tīrine kaşd-ı işābetle eger vērse küşād
nesr-i ṭā'ir ola ḥūnīn-ciger nāvek-i dem¹⁰⁰
54. kahramān-kevkebe pāşā-yı bülend-iḳbālā
ēy ḥudāvend-i emīrū'l-ümerā-yı ikrām¹⁰¹
55. medḥūne şarf ēdeyin mā-melek-i fikretümi
ētdüm iḳbāl-i cihān-gīrūne sevgend ü kašem¹⁰²
56. vāridāt-ı suḥan-ı 'ālem-i feyż-i ezeli
çarḥ edem maşraf-ı evşāfuña ne bīş ü ne kem¹⁰³
57. levḥa-i midḥat-i zībendeñi inşāallāh
'arş-ı a'lā-yı kemāle aşayın ölmez-išem¹⁰⁴
58. gendü memdūḥını vaşf eylesün ya n'etsün
ehl-i 'irfāna budur emr-i ehem̄m ü elzem¹⁰⁵
59. bā-ḥuşūşā ola bir sencileyin zāt-ı şerīf
nēçe medḥ ētmesün allāhı severseñ ādem¹⁰⁶
60. āh illā ki murād üzre edā мүmkün-mi
ḳor mı ḥālimüze keşmekeş-i baḥt-ı dijem¹⁰⁷
61. ben bilürüm işümi ētmese āzürde beni
zaḥm-ı şemşīr-i elem ḳarbet-i küpāl-i sitem¹⁰⁸

99 D: B 39. 52^a güheri: güher-i D [İfade, *Dîvân*'ın TH nüshasında "güheri" şeklindedir (Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisiyon Kritikli Divan Metni*, II, s. 73).].

100 D: - .

101 D: B 40. 54^b emīrū'l-ümerā-yı ikrām: kebīrū'l-küberā-yı eḫşam D.

102 D: B 41. 55^a medḥūne: vaşfına D; ēdeyin: ēdeyüm D.

103 D: B 42. Bu beytin yerinde *Dîvân*'da şu beyit yer almaktadır:
cümlesin maşraf-ı evşāfuña ḥarc eyleyeyüm
ne ḳadar var ise İrād-ı füyüzāt-ı ḳidem

104 D: B 43. 57^a zībendeñi: zībendeki D [Bu fark, *Dîvân*'da metnin hatalı okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.]. 57^b aşayın: aşayum D.

105 D: B 44.

106 D: B 45. 59^a bā-ḥuşūşā ola: bā-ḥuşuş ola ki D.

107 D: B 46. 60^b ḳor mı: ḳor mı ya D [*Dîvân*'daki beyitte geçen "ya" ifadesinin müstensih tarafından mecmuaya kaydedilmemiş olması muhtemeldir.].

108 D: B 47. 61^a bilürüm: bilürdüm D. 61^b zaḥm-ı: ḳarbet-i D.

62. şadme-i gürz-i meşakkatle perîşân hâlüm
neçe vaşf eyleyeyin zât-ı şerîfuñ bilmem¹⁰⁹
63. bir güher bulmadı evşâfuña lâyıķ gerçi
kân u deryâ-yı hayâli aradı endîşem¹¹⁰
64. 'âcizem haķķ-ı edâ-yı suhân u vaşfuñda
taḅ'uma her ne kadar olsa me'ânî mülhem¹¹¹
65. güyiyâ aldı bu mazmûni benüm aǵzumdan
sâbıķan nef'î-i şîrîn-suhân-ı mu'ciz-dem¹¹²
66. ne kadar da'vî-i nazm eyler isem zu'mumca
olurın zâtuñı ta'rîfe gelince mülzem¹¹³
67. çıkamaz küngüre-i midḫatüñe n'eyleyeyin
ne kadar şedd-i niḫâķ-ı hüner eylerse kalem¹¹⁴
68. ğayriler vaşfa heves eylemesün çüñkim
ben kuluñ vefķ-i murâd üzre edâ eyleyemem¹¹⁵
69. bâ-ḫuşuşâ ki benüm tâ'ir-i taḅ'umdur olan
ḫayl-i murġân-ı ulü'l-ecnihaya pîş-ķadem¹¹⁶
70. güft-gü-yı suhân-ı tütî-i fikrümdür eden
ķuvvet-i nâṫıķa-i ehl-i beyânı ebkem¹¹⁷
71. benüm ol merd-i cihân-ġîr-i suhân kim ḫâlâ
dikdi ser-küñgüre-i ķulle-i ma'nâya 'alem¹¹⁸

109 D: –.

110 D: B 48. 63^b kân u deryâ-yı hayâli: baḫr-i 'irfânı ser-â-ser D.

111 D: B 49. 64^a suhân u: suhân-ı D [İfâdenin mecmuaya müstensih tarafından yanlış kaydedilmiş olması muhtemeldir.].

112 D: B 50. 65^a güyiyâ aldı bu mazmûni: şanki bu beyt-i dil-ârâyı D. 65^b sâbıķan: söylemiş D.

113 D: B 51. 66^b olurın: olurum D.

114 D: B 52. Beytin ilk mısraı *Dîvân*'da şöyledir:

zirve-i kaşr-ı kemâle çıkamaz n'eyleyeyüm

115 D: B 53. İlk mısraın vezni kusurludur. Beytin ilk mısraı *Dîvân*'da şöyledir:

etmesün ğayri suhân-ver heves-i midḫatüñi

68^b ben kuluñ: çüñki ben D.

116 D: B 54. 69^a taḅ'umdur: fikrümdür D.

117 D: B 55. 70^a güft-gü-yı: güft ü gü-yı D; fikrümdür: taḅ'umdur D.

118 D: B 56. Beytin ilk mısraı *Dîvân*'da şöyledir:

ben ebu'l-feth-i cihân-ġîr-i kemâlüm ķalemüm

71^b ser-küñgüre-i: ta küñgüre-i D.

72. eṣer-i himmet-i merdāne-i ṭab'umla benüm
harem-i hāṣṣa-ı 'arūsān-ı hayāle maḥrem¹¹⁹
73. münderic hāṣṣa-i i'cāz-ı eṣer nazmumda
feyz-i enfās-ı revān-baḥṣ-ı mesīḥ-i meryem¹²⁰
74. reṣḥa-i kilik-i terüm ehl-i dile āb-ı hayāt
düşmen-i bed-gühere kaṭre-i zehr-ābe-i sem¹²¹
75. nazm-ı pür-tābumı ḥussād-ile bir görme benüm
bir midür nazra-i 'irfānda meger nūr u zulem¹²²
76. ber-ṭaraf laḳlaḳa-i serserī-i ehl-i ğaraḫ
cümle erbāb-ı dil iḳrārı ile ūimdi benem¹²³
77. feyzī-i hind ü mezākī-i bihīn hıṭṭa-i rüm
mütenebbī-i 'arab 'urfi-i ūirāz-ı 'acem¹²⁴
78. reṣḥa-i ḥāmem ile āb-ı revān-ı nazmum
birisi 'ayn-ı hayāt u biri mā'-i zemzem¹²⁵
79. işte 'ālemde suḥan böyle gerek kim vērsün
dil-i insāna feraḥ-ber-ferah u dem-ber-dem¹²⁶
80. okuyınca açıla ğonce gibi ūevḳinden
ne kadar olsa derün-ı dil-i 'āşık derhem¹²⁷
81. dil-i ūāhib-suḥana 'ālem-i bālādan ine
nitekim sīne-i gül-ğoncaya reṣḥ-i ūebnem¹²⁸

119 D: B 57. Beytin ilk mısraı *Dīvān*'da ūöyledir:
feyz-i ḳudsiyye ile ūāhid-i fikr oldu yine

120 D: B 58. Beytin ilk mısraı *Dīvān*'da ūöyledir:
ḫeşme-i ṭab'umuñ ölümlüsi hıızr u ilyās
73^b enfās-ı revān-baḥṣ-ı: ğüftārumuñ ihyāsı D.

121 D: B 59. 74^b düşmen-i: ḥāsīd-i D; kaṭre-i: kaṭresi D.

122 D: - .

123 D: B 60.

124 D: B 61.

125 D: - .

126 D: B 62. Beytin ilk mısraı *Dīvān*'da ūöyledir:
işte sōz böyle gerek kim vēre ma'nāsı anuñ

127 D: B 63. 80^b derhem: pür-ğam D.

128 D: B 64.

82. şu'arâ dênmez aña kim şâ'ir-i pejmürde-suhan
bir sözün nazma koyınca çeke biñ derd ü elem¹²⁹
83. zu'mı üzre sözine vërmeg-içün ârâyış
iltizâm êde yoğsa küf-e-i mâ-lâ-yelzem¹³⁰
84. söz dênür mi aña kim añlamaya söyledügin
o sefih-i müteşâ'ir o ħar-ı lâ-yefhem¹³¹
85. sözleri saçma biri birine uymaz güyâ
nağme-i zîr-i nevâ-güsterî-i perde-i bem¹³²
86. reşehât-ı kâlemi semm-i dehân-ı ejder
nevk-i kilik-i raqamı süzen-i nîş-i erqam¹³³
87. suhanı mübtezel ü fikr-i çep-endâzı çepel
naqd-i güftârı dağal nukre-i endîşesi kem¹³⁴
88. **sâbitâ** lâf u güzâfî ço ki çespândur
suhân-ı muhterem-i midħata âmîziş-i zem¹³⁵
89. şimdiden şöra kavâfî-i suhan teng oldı
lâ-cerem ed'ıye-i devletidür emr-i ehem¹³⁶
90. nitekim ablağ-ı rahşında sitâm-ı felegüñ
cılve-gâhı ola pehnâ-yı basî-i 'âlem¹³⁷
91. zîr-i rân eyleye dâ'im feres-i maqsüdü
o ħudâvend-i kebîrî'l-küberâ-yı efhem¹³⁸

129 D: B 65. İlk mısraın vezni kusurludur. Bu beytin yerinde *Dîvân*'da şu beyit yer almaktadır:

hîç söz olsun mı o kim nâzım-ı nâ-hencârı
rişte-i nazma çekince çeke biñ derd ü elem

130 D: – . İkinci mısraın vezni kusurludur.

131 D: B 66.

132 D: B 67. 85^a güyâ: nitekim D.

133 D: B 68.

134 D: B 69. 87^a fikr-i çep-endâzı: nazmı çep-endâz u D. Bu beyitten sonra *Dîvân*'da şu beyit yer almaktadır:
bu şekil bir ħar iken işte temâşâ bunda
dağl êder âdeme bir gendüyi bilmez sersem (D: B 70.)

135 D: B 71. 88^a çespândur: nâ-çespândur D. [İfade, mecmuaya müstensih tarafından yanlış kaydedilmiştir; bu nedenle mecmuada beytin ilk mısraının vezni kusurludur.]

136 D: B 72.

137 D: B 73. 90^b basî-i: basî-i D. [Bu farkın kaynağı, *Dîvân*'daki bir yazım hatası ya da müstensih hatası olmalıdır.]

138 D: B 74. 91^b kebîrî'l-küberâ-yı efhem: emîrî'l-ümerâ-yı ekrem D.

92. peyk te'yîd-i ilâhî vü vaşak-dâr zafer
şâtır iqbâl ü nigh-dâr hüdâ-yı erham¹³⁹

3. Mecmuada Tespit Edilen Kasidenin *Dîvân*'da Bulunan Kaside ile Mukayesesi

Mecmuanın 92^a-93^b sayfalarında tespit edilen kaside, doksan iki beyittir; *Dîvân*'ın 214-220 sayfalarında *esbiyye berây-ı mehmed pâşâ* başlığı altında bulunan kaside ise yetmiş beş beyitten ibarettir. Yapılan karşılaştırma sonucunda, şairin kaleme aldığı ilk kasideden on sekiz beyti çıkardığı, kasideye bir beyit eklediği ve kalan yetmiş dört beytin elli üçünde önemli değişiklikler yaptığı görülmüştür. Şair, yirmi bir beyitte ise herhangi bir değişikliğe gitmemiştir.¹⁴⁰

Mecmuada bulunan kaside, *Dîvân* metni ile karşılaştırılırken *Dîvân*'da görülen yazım ve transkripsiyon hataları dikkate alınmamıştır. *Dîvân*'daki okuma hatalarından kaynaklanan farklar ile *Dîvân*'ın ve mecmuanın müstensihlerinden kaynaklandığı düşünülen farklar da yine bu bölümde değerlendirmeye alınmamıştır; bahsi geçen hatalı ifadeler tamir edilerek beyitlere kaydedilmiştir.

3.1. Mecmuada Bulunan Kasideden Çıkarılan Beyitler

Mecmuada tespit edilen kasidenin 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 23, 39, 49, 50, 51, 53, 62, 75, 78 ve 83 numaralı toplam on sekiz beytinin *Dîvân* metni ile *Dîvân* nüshalarındaki kaside metinlerinde kayıtlı olmadığı görülmüştür. Bunlardan 13. ve 83. beyitler dışında, hiçbir beyitte vezin kusurunun olmaması, yapılan değişikliklerin daha ziyade mana odaklı olduğunu göstermektedir.

Bahse konu beyitlerden sekizi, kasidenin teşbip bölümünde yer almaktadır ve Mehmed Paşa'nın atının övgüsüne dairdir. Atın karşısında duyduğu hayret ve hayranlığı beyitlerin başına yerleştirdiği *levhaşallâh* ve *şānehallāhu te'ālā* nidalarıyla dile getiren Sâbit'e göre Seydîzâde'nin cihanı dolaşan atı öyle ahenkli koşar ki esen latif rüzgârın postacısı onun tozuna dahi yetişemez. Onun büklüm büklüm perçemi göz alıcıdır:

levhaşallâh hoş-âheng-i cihân-peymâ kim
gerdine érmez anuñ peyk-i nesîm-i hoş-dem (M/2)
şānehallāhu te'ālā ne leţāfetdür bu
nedür ol zülf-i şiken-der-şiken ü ham-der-ham (M/3)

139 D: B 75. 92^a peyk: peyki D; vaşak-dâr: tutuk-dârı D. 92^b şâtır iqbâl ü nigh-dâr: şâtır feth ü nigh-bâmı D.

140 Üzerinde değişiklik tespit edilmeyen beyitlerin numaraları şunlardır: 16, 20, 30, 34, 37, 44, 45, 52, 57, 58, 60, 64, 66, 76, 77, 81, 84, 86, 88, 89, 90. (Beyitler listelenirken okuma hataları ile müstensih kaynaklı farklar dikkate alınmamıştır.)

Nazının, işvesinin, alaycı bakışlarının, edalı yürüyüşünün ve perişan perçeminin eşi benzeri yoktur. O karanlık alındaki beyaz lekeyse insanı gam gecesinden şabânın latif sabahına kavuşturur:

nedür ol cilve-i mümtâz u nigâh-ı tannâz
 nedür ol cünbiş-i pür nâz o perîşân perçem (M/4)
 nedür ol şâm-ı cebînde şabâhu'l-ğayrı
 ki gören kimse bulur şubh-ı şabâyı şeb-i gam (M/5)

Aklı başdan alan yürüyüşüyle gezip dolaşsa sanki şirin ağızlı putlar/güzeller raksa başlar. Birbiri ardınca küçük adımlarla hareket ettikçe yürüyüşündeki edaya Harem ceylanı meftun olur. Öfkelenince çılgın bir deve dönüşen bu at, sükûta erince uysal bir ceylan gibidir. Böyle bir atın eşi benzeri, henüz dünyaya gelmemiştir:

gelse cevlâna o refât-ı firîbende ile
 rakşa geldi şanuram her şanem-i şîrîn-fem (M/6)
 hürde-refât-ı müselsel harekât étdükçe
 hüsni cevlânına meftûn olur âhû-yı harem (M/7)
 dîv-i âşüfte olur hışma gelince ammâ
 âhû-yı mûnis-i merdümdür olunca epsem¹⁴¹ (M/13)
 şimdiden şöñra gelürse anı bilmem ammâ
 gelmedi mişli hele 'âleme bundan aqdem (M/10)

Kasideden çıkarıldığı düşünülen altı beyit ise şiirin methiye bölümünde yer alır ve Seydîzâde Mehmed Paşa'nın övgüsüyle ilgilidir. Bu beyitlerde daha ziyade memduhın kahramanlığı öne çıkarılmış; Paşa, Hz. Ali ve Hâtim-i Tâî'nin yanında İran'ın mitolojik kahramanlarından Rüstem, Sâm, Nerîmân ve Kahramân konu edilerek methodilmiştir. Şaire göre Destân oğlu Rüstem'in karşı konulamaz kudretiyle Hâtim-i Tâî'nin cömertliği, onun kutlu tabiatında gizlidir. Eğer küffara karşı Rüstem gibi kılıç sallasa savaş meydanı baştan başa bakam ağacının rengine boyanır:

ol ki muzmerdür anuñ tab'-ı hümâyûnında
 saşvet-i rüstem-i destân u cevâd-ı hâtem (M/23)
 şaff-ı küffâra kılıç tutsa eger rüstem-vâr
 ser-be-ser 'arşa-i peykâr ola hem-reng-i bakam (M/49)

141 İkinci mısraın vezni kusurludur.

Önceki beyitlerde Paşa'yı Zâloğlu Rüstem'e benzeterek öven şair, bu kez iddiasını bir adım daha ileri taşır. Sâbit'e göre Mehmed Paşa, döne döne hamleler yapan Hz. Ali misali naralar atsa Sâm, Nerîmân ve Rüstem dehşete kapılarak oracıkta ölür.¹⁴² Yalın kılıç olup düşmana hücum ettiğinde kendisi Kahramân, keskin kılıcı da Gamgam¹⁴³ olur. Nişan alarak okunu fırlattığındaysa kanlı ok ve ciğer, uçan kartala döner:

na'ra çıkarsa eger haydar-ı kerrâr-âsâ
ölür ol dehşet-ile sām u nerîmân rüstem (M/50)
dal şemşîr olup a'dāya hücūm êtdükde
kahramân gendüsüdür şârimi tîğ-ı gamgam (M/51)
tîrine kaşd-ı işâbetle eger vërse küşâd
nesr-i tâ'ir ola hūnîn-ciger nâvek-i dem (M/53)

Kasidenin methiyesinden çıkarılan bir diğer beyit, Seydîzâde'nin şahsiyeti hakkında fikir vermesi bakımından kayda değerdir. Dünya ve akçeye iki yüzlü/riyakâr oldukları için Paşa'nın nezdinde kıymet verilmediğini ifade eden şair, bu ikiyüzlülere gönlünde de yer olmadığını belirtir:

pîşgâhında iki yüzlü dēyü şaymazlar
rūy-ı dil görmedi hîç şüret-i dünyâ vü direm (M/39)

Şiirden çıkarılan bir beyit, kasidede şairin talihinden yakındığı üç beyitten biridir. Diğer iki beyit şiirin son hâlinde de muhafaza edilmiştir. Paşa'ya hitap eden şair, meşakkat güzünün darbesiyle hâlinin perişan olduğunu belirterek bu şartlarda muhatabının şerefli zatını methetmenin güçlüğüne dile getirir:

şadme-i güz-i meşakqatle perîşân hâlüm
nêçe vaşf eyleyeyin zât-ı şerîfüñ bilmem (M/62)

Dîvân'daki kasidede yer almayan iki beyit ise fahriyeye dâhildir; bu beyitlerde şairin sanatının övgüsüne yer verilmiştir. "Arifler nazarında aydınlık ve karanlık bir midir?" diye sual eden şair, güçlü/aydınlık nazımının hasetçilerin nazmıyla bir tutulmasına itiraz eder. Zira onun kaleminden akan damla ile nazımının nehri, hayat suyuyla zemzemdir:

142 Acem kahramanlarından Rüstem-i Zâl'in dedesi olan Sâm, gücü kuvvetiyle şiirlere konu edilirken Sâm'ın babası Nerîmân, daha ziyade pehlivanlığı ile anılır (Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Dîvan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları: 96, Ankara 2014, s. 32-33).

143 Fars hükümdarı Tahmurâd'ın oğlu olan Kahramân, yiğitliğiyle anılan yenilmez bir savaşçı; *gamgam* da onun karanlıkta mehtap gibi parlayan elmaştan kılıcıdır (Alıntulayan Ömer Zülfe, "Osmanlı Şiirinde *Tîğ-ı Gamgam* Tabiri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/1, (2015), s. 2-3).

nazm-ı pür-tâbumı hussâd-ile bir görme benüm
 bir midür nazra-i 'irfânda meger nûr u zulem(M/75)
 reşha-i hâmem ile âb-ı revân-ı nazmum
 birisi 'ayn-ı hayât u biri mâ'-i zemzem (M/78)

Şiirden çıkarıldığı tespit edilen son beyitte de yeteneksiz şairler yerilir. Bu beyit kasidede yer alan, aynı konuda yazılmış altı beyitten biridir. Beytin vezninin kusurlu olması, şiirden çıkarılmasında etkili olmuştur. Sâbit'e göre yeteneksiz şair, boş sözlerini süslemek için gereğini yapmalıdır; aksi hâlde sözleri gereksiz külfetten ibaret kalacaktır:

zu'mı üzre sözine vèrmeg-içün ârâyış
 iltizâm êde yoħsa külf-e-i mâ-lâ-yelzem¹⁴⁴ (M/83)

3.2. Mecmuada Bulunan Kasideye İlave Edilen Beyitler

İki şiir karşılaştırıldığında, mecmuada bulunan kasidenin 87. ile 88. beyitleri arasında daha sonra bir beytin eklendiği görülmüştür. *Dîvân*'daki kasidede 70. sırada kayıtlı olan bu beyit, yeteneksiz şairlerin yergisine dairdir. Bu beytin mecmuadaki kasideden çıkarıldığı düşünülen, aynı konuda kaleme alınmış 83. beytin yerine yazılmış olması da ihtimal dâhilindedir; fakat iki beyit arasında ortak bir ifadenin bulunmayışı bu iddiayı zayıf bırakır. Beyitte yeteneksiz şairi eşeğe benzeten Sâbit, bu kendini bilmez sersemın insana sataşmasını “seyirlik” olarak yorumlar:

bu şekil bir ħar iken işte temâşâ bunda
 daħl êder âdeme bir gendüyi bilmez sersem (D/70)

3.3. Mecmuada Bulunan Kasidenin İfadeleri Değiştirilen Beyitleri

İki kaside metni arasında yapılan mukayese neticesinde, şairin şiirden çıkardığı on sekiz ve şiire eklediği bir beytin haricinde, elli üç beyitte değişiklik yaptığı görülmüştür. Bunlardan altı beytin neredeyse bütün ifadeleri değiştirilmiş, on beş beytin kimi kelimeleri aynı manaya gelen başka ifadelerle yeniden yazılmıştır. Otuz beyitte ise bazı ifadeler aynı manayı taşımayan bağlama uygun başka ifadelerle değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin bir kısmının eski ifadelerin vezne uymaması nedeniyle yapılan düzeltmeler olduğu görülmüştür; önemli bir bölümünün ise şairin düşünce ve hayallerini daha güzel aktaran ifadeleri kullanmasıyla ortaya çıkan değişiklikler olduğu düşünülmektedir.

İki kaside metni kıyaslanırken şairin değiştirdiği ifadeler, eğik yazıyla yazılmıştır. Vezne uygun olmayan ya da vezni bozan ifadelere altı çizilerek dikkat çekilmiş, ilgili mısraın vezninin kusurlu olduğu ayrıca dipnotta belirtilmiştir. Bazı beyitlerde ise birden fazla sebeple değişiklik

144 Beytin ikinci mısraının vezni kusurludur.

yapıldığı görülmüştür; bu durumda ilgili başlığa uygun olmayan değişiklikler düz yazıyla bırakılmış, sadece işaret edilmek istenen ifadelerde eğik yazı kullanılmıştır.

3.3.1. Tamamına Yakını Değiştirilen Beyitler

Mecmuada bulunan kasidede ifadelerinin tamamına yakını değiştirilen altı beyit tespit edilmiştir, bunlardan üçü kasidenin teşbib bölümünde yer almaktadır. Şair şîirin matla beyitlerinde, Mehmed Paşa'nın atına duyduğu hayranlığı *habbezâ*, *şanehallâh* ve *zihî* ifadeleriyle okuyucuya aktarır. Mecmuadaki beyitte Paşa'nın atını Hüma gibi kutlu oluşu, adımının uğur getirmesi ve nadir görülen yürüyüşünün güzelliğiyle metheder. *Dîvân*'daki beyitte ise yine onun kutlu adımına işaret ederek atın ceylan gözlü ve put gibi güzeller misali işveli oluşundan söz eder, misk kokan yelesini över. Yapılan değişiklikte mecmuadaki beytin vezninin kusurlu olması da etkili olmuştur:

habbezâ raḥş-ı hümâ-fer ü hümâyün-maḳdem *şanehallâh* zihî raḥş-ı hümâyün-maḳdem
*ṭurfe-refîṭâr u ḥuceste-pâ vü ferḥunde-ḳadem*¹⁴⁵ *âhuvân-çeşm ü bütân-cilve vü müşgîn-perçem*
(M/1) (D/1)

İran'ın tarihî ve mitolojik kahramanlarını anarak Paşa'nın atını öven Sâbit, sıradaki beyitte de önemli değişiklikler yapmıştır. Mecmuada böyle Süleymân'a yaraşır eşsiz bir atı ne Feridun'un ne de Cem'in düşünde dahi görmediğini ifade eden şair, *Dîvân*'da on bin atlı Dahhâk'ın dahi böyle hızlı koşan bir ata süvari olmadığını, Keykâvus ile Cem'in belki de onun resmini bile görmediğini iddia eder.¹⁴⁶

böyle bir raḥş-ı süleymânî-i bî-hem-tâyı *bîyuresb* olmadı böyle *sebük-pâya sūvâr*
düşde de görmedi gitti ne ferîdûn u ne cem *belki taşvîrini seyr étmedi kâvus ile cem*
(M/9) (D/4)

İlk yazdığı beyitte o atın resminin kazındığı sert taşın/menzil taşının süratte sabah rüzgârıyla yarışabileceğini belirten Sâbit, daha sonra bahse konu taşın emel menziline sabah rüzgârından önce varacağını söyler:

145 Beytin ikinci mısraının vezni kusurludur.

146 Cem, İran'ın Pişdâdiyân hanedanının dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Hz. Nûh zamanında yaklaşık bin yıl yaşadığı rivayet edilir. Dahhâk tarafından tahttan indirilmiştir (Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II (Bab-Çüsteri), OSEDAM, İstanbul 2017, s. 384). Dahhâk ise Pişdâdiyân sülalesinin beşinci hükümdarıdır. Demirci Gâve'nin önderliğinde isyan eden halk tarafından tahttan indirilmiş, bir rivayete göre Gâve tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Yerine Dahhâk'ın öldürdüğü Cem'in oğullarından Feridûn tahta çıkarılmıştır (Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III (Dâbbe-Düzgün), OSEDAM, İstanbul 2019, s. 16). Beyitte geçen Kâvus da Keykubâd'ın oğlu olup İran'ın Keyânîler hanedanının ikinci ve en önemli hükümdarıdır. Güçlü ve yetenekli bir savaşçı olarak tanınan Keykâvus'un vefatının ardından tahta Keyhüsrev geçmiştir (Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2023, s. 451).

üstine resmini nakş eylese şüretüñi çîn *seng-i hârâya eger şeklini resm eyleseler*
seng-i hârâ ola sür'atde şabâya hem-dem *vara ser-menzil-i maşkşüda şabâdan aqdem*
(M/18) (D/8)

Sıradaki beyitlerde şair sanatından övgüyle söz eder. Onun elde ettiği bütün şairlik birikimini Paşa'nın vasfı için feda etmeyi arzuladığı şu beyitlerde, Sâbit'in hemen hemen aynı manayı farklı ifadelerle sağladığı görülmüştür. Yalnız mecmuada yer alan beyitte, Sâbit'in ilminin kaynağı ilahî âlemdir:

vâridât-ı suhan-ı 'âlem-i feyz-i ezeli *cümlesin maşraf-ı evşâfuña harc eyleyeyüm*
çarh edem maşraf-ı evşâfuña ne bîş ü ne kem *ne kadar var ise irâd-ı fiyüzât-ı kıdem*
(M/56) (D/42)

Mucize sayılabilecek nitelikte eser yazma marifeti Sâbit'in nazmında saklıdır, Meryem oğlu 'Îsâ'nın can bağışlayan nefesinin bereketi de. Beyitte yapılan değişiklik sonrası Hızır ile İlyâs şairin tabiat çeşmesinin ölümlüsü kabul edilirken Hazret-i 'Îsâ da onun sözünün feyziyle ihya olmuştur:

münderic hâşşa-i i'câz-ı eşer nazmumda *çeşme-i tab'umuñ ölümlüsü hızr u ilyâs*
feyz-i enfâs-ı revân-bahş-ı mesîh-i meryem *feyz-i güftârumuñ ihyâsı mesîh-i meryem*
(M/73) (D/58)

Neredeyse tamamı değişikliğe uğrayan son beyit ise bir sözü şiir hâline getirene kadar bin dert çeken yeteneksiz şairlerle ilgilidir. Bu şairler mecmuadaki beyitte, karmaşık ve daha önce söylenmiş sözler kullandıkları için eleştirilmiş; *Dîvân*'daki beyitte de usul bilmedikleri için yerilmişlerdir. Beytin kusurlu vezni, değişikliğe uğramasına zemin hazırlamıştır:

şu'arâ dênmez aña kim şâ'ir-i pejmürde-suhan *hîç söz olsun mı o kim nâzım-ı nâ-hencârı*
bir sözün nazma koyınca çeke biñ derd ü elem *rişte-i nazma çekince çeke biñ derd ü elem*
(M/82) (D/65)

3.3.2. Beyitteki Bir İfadenin Eş Anlamlı Başka Bir İfadeyle Değiştirildiği Örnekler

Mecmuada bulunan kasidenin on beş beyinde, değiştirilen ifadelerin yerine aynı manaya gelen başka ifadelerin yazıldığı görülmüştür. Bu beyitlerden ilkinde¹⁴⁷ Mehmed Paşa'nın atı övülmekteyken sonraki on beyitte¹⁴⁸ Paşa'nın methine yer verilmiştir. Bir beyit¹⁴⁹ şairin

147 M/17, D/9.

148 M/22, D/14; M/28, D/18; M/29, D/19; M/32, D/22; M/33, D/23; M/35, D/26; M/36, D/27; M/42, D/32; M/47, D/37; M/48, D/38.

149 M/55, D/41.

sanatının övgüsüne dairdir. İki beyitte¹⁵⁰ sanatının Mehmed Paşa'nın övgüsü karşısında aciz kaldığını dile getiren Sâbit, son bir beyitte¹⁵¹ kasidenin muhatabı için dua eder.

Bahse konu beyitlerde geçen *müyını/bir kılın, yazsa muşavver şeklin/yazsalar anuñla eger, cān bulup rakş éde/tura rakş eyleye*¹⁵²; *böyle bir rahşa süvār olsa n'ola/n'ola devletle süvār olsa aña*¹⁵³; *kurta-i gūş-ı/kurtatü's-sem'-i*¹⁵⁴; *zīver-i/zīb-i*¹⁵⁵; *hired-pīşe/fehimān, zāhirdür/nümāyāndur*¹⁵⁶; *reşk-fermā-yı dil-i/gıbtā-engīhte-i*¹⁵⁷; *fıkr/fikri, fehmi de/'aklı da*¹⁵⁸; *cüdü/luftı, me'ānī/ma'nā*¹⁵⁹; *lerze-nāk/pür-hurūş, süg u/şevk-i, āh u fiğān-ı/nāliš-i*¹⁶⁰; *küpāl urıcağ/gürz urduğı dem*¹⁶¹; *hebt-ile/şavlet ile*¹⁶²; *medhüñe/vaşfına* (Beytin ikinci mısraında 2. tekil şahsa hitap edilmesi dikkate alındığında, *vaşfuña* ifadesinin beyte müstensih tarafından *vaşfına* şeklinde kaydedilmiş olması muhtemeldir.), *édeyin/édeyüm*¹⁶³; *suhan/söz, vërsün/vëre ma'nāsi anuñ*¹⁶⁴; *derhem/pür-ğam*¹⁶⁵; *peyk/peyki, şātır/şātırı, nıgeh-dār/nıgeh-bānı*¹⁶⁶ ifadelerinden taksim işaretinden sonra gelenler, mecmuada tespit edilen ilk ifadelerin yerlerine yazılmış olup onlarla aynı manayı taşımaktadırlar.

150 M/79, D/62; M/80, D/63.

151 M/92, D/75.

- 152 *müyını hāme édüp yazsa muşavver şeklin / cān bulup rakş éde dīvārdaki naqş-ı şanem* (M/17)
bir kılın hāme édüp yazsalar anuñla eger / tura rakş eyleye dīvārdaki naqş-ı şanem (D/9)
- 153 *böyle bir rahşa süvār olsa n'ola lāyıkdur / ol hezīr-efgen-i(?) rüstem-dil ü haydar-şārim* (M/22)
n'ola devletle süvār olsa aña lāyıkdur / böyle 'anqā-yı hümā-kevkebe-i kâf-ı kerem (D/14)
- 154 *kurta-i gūş-ı şānādīd-i 'izām-ı eyyām / dürrētü't-tāc-ı mehādīm-i kirām-ı 'ālem* (M/28)
kurtatü's-sem'-i şānādīd-i 'izām-ı eyyām / dürrētü't-tāc-ı mehādīm-i kirām-ı 'ālem (D/18)
- 155 *efser-i täreki iclāl mehemmed pāşā / zīver-i şafha-i dībāce-i iqbāl-i ümem* (M/29)
hilye-i gerden-i iclāl mehemmed pāşā / zīb-i ser-levha-i dībāce-i iqbāl-i ümem (D/19)
- 156 *o aristo-yı hired-pīşe ki zāhirdür aña / dil-i dānā-yı felāñundaki rāz-ı mübhem* (M/32)
o aristo-yı fehimān ki nümāyāndur aña / dil-i dānā-yı felāñundaki rāz-ı mübhem (D/22)
- 157 *o hüdāvend-i mekārīm ki kef-i başşīşdür / reşk-fermā-yı dil-i kân u hāsed-kerde-i yem* (M/33)
o hüdāvend-i mekārīm ki kef-i başşīşdür / gıbtā-engīhte-i kân u hāsed-kerde-i yem (D/23)
- 158 *şāhid-i fıkr güzel fehmi de 'aklı-ı evvel / sözi destür-ı 'amel rāyı rezīn ü muhkem* (M/35)
şāhid-i fikri güzel 'aklı da 'aklı-ı evvel / sözi destür-ı 'amel rāyı rezīn ü muhkem (D/26)
- 159 *feyz-i cüdü ile aqlām-ı ma'ārif şādāb / iltifātı ile iklīm-i me'ānī hürrem* (M/36)
feyz-i luftı ile aqlām-ı ma'ārif şādāb / iltifātı ile iklīm-i ma'nā hürrem (D/27)
- 160 *lerze-nāk étmiş-idi memleket-i küffārı / şīven-i süg u ğazā āh u fiğān-ı mātem* (M/42)
pür-hurūş étmiş-idi memleket-i küffārı / şīven-i şevk-i ğazā nāliš-i ehl-i mātem (D/32)
- 161 *kuvvet-i bāzı ile haşmına küpāl urıcağ / şarşılur şiddet-i çarbindan anuñ täreem* (M/47)
kuvvet-i bāzıysıle haşmına gürz urduğı dem / şarşılur şiddet-i çarbindan anuñ nih täreem (D/37)
- 162 *at sürüp hebt-ile hıştını zerk étse gerek / şadmesinden mütezzelzil ola çarh-ı a'zam* (M/48)
at sürüp şavlet ile tıgını pertāb étse / şadmesinden mütezzelzil ola çarh-ı a'zam (D/38)
- 163 *medhüñe şarf édeyin mā-melek-i fikretümi / étdüm iqbāl-i cihān-gürüñe sevgend ü kâsem* (M/55)
vaşfına şarf édeyüm mā-melek-i fikretümi / étdüm iqbāl-i cihān-gürüñe sevgend ü kâsem (D/41)
- 164 *işte 'ālemde suhan böyle gerek kim vërsün / dil-i insāna ferağ-ber-ferah u dem-ber-dem* (M/79)
işte söz böyle gerek kim vëre ma'nāsi anuñ / dil-i insāna ferağ-ber-ferah u dem-ber-dem (D/62)
- 165 *oquyınca açıla ğonce gibi şevkinden / ne kadar olsa derün-ı dil-i 'āşık derhem* (M/80)
oquyınca açıla ğonce gibi şevkinden / ne kadar olsa derün-ı dil-i 'āşık pür-ğam (D/63)
- 166 *peyk te'yid-i ilāhı vü vaşak-dār zafer / şātır iqbāl ü nıgeh-dār hüdā-yı erham* (M/92)
peyki te'yid-i ilāhı vü tutuk-dārı zafer / şātırı feth ü nıgeh-bānı hüdā-yı erham (D/75)

3.3.3. Beyitteki Bir İfadenin Aynı Manayı Taşımayan, Beytin Bağlamına Uygun Başka Bir İfadeyle Değiştirildiği Örnekler

Kasidelerin mukayesesi sırasında, beyitteki bir ifadenin beytin bağlamına uygun başka bir ifadeyle değiştirildiği otuz örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerden altısı kasidenin teşbip bölümündedir ve atın methiyle ilgili beyitlerde yer almaktadır. Mecmuadaki ilk örneğe göre Seydîzâde Mehmed Paşa'nın atının yürüyüşü, cennetin hizmetkârı olan delikanlıları derbeder ederken onun şuh tavrının düşkünü de İrem hurileridir. Şairin beyitte yaptığı değişiklik sonrası derbeder olan, cennet tavusu; atın şuh yürüyüşüne tutulan da Harem ceylanı olmuştur:

tarz-ı refîârının âvâresi <i>gûlmân-ı behişt</i>	tarz-ı refîârının âvâresi <i>tâvûs-ı cinân</i>
<i>cilve-i şûhının âşüftesi havrâ-yı irem</i>	<i>revîş-i şûhının âşüftesi âhû-yı harem</i>
(M/8)	(D/2)

Mecmuadaki beyitte geçen Rüstem'i Şegâd'ın kuyusundan kurtarabilecek olan *rahş-ı berk-püye*/hızlı koşan at, *Dîvân*'da *berk-i cehende*/fırlayan şimşek tabiriyle karşımıza çıkar. Sâbit'e göre Rüstem, atı Rahş yerine Mehmed Paşa'nın atına binmiş olsaydı kardeşi Şegâd'ın tuzak olarak hazırladığı, çalı çırpıyla örtülü kuyuya düşüp can vermeyecekti:

olsa bu <i>rahş-ı berk-püye</i> eger <i>altında</i>	olsa bu <i>berk-i cehende</i> eger <i>altında anuñ</i>
<i>belki düşmez ne çâh-ı şegâda rüstem</i> ¹⁶⁷	<i>sıçradurdu çeh-i has-püş-i şegâdi rüstem</i>
(M/11)	(D/5)

Mecmuada atın ayağındaki köstek olarak hayal edilen "Hoten Türklerinin saçının teliyle Deylem putlarının zülfü", *Dîvân*'da "Deylem putlarının parlak saçlarının büklümü" şeklinde değiştirilmiştir.¹⁶⁸

<i>böyle rahşuñ yaraşur olsa şikâl-i pâyı</i>	<i>yèridür olsa şıtabında şikâl-i pâyı</i>
<i>şa'r-ı türkân-ı hoten zülf-i bütân-ı deylem</i>	<i>şiken-i zülf-i muţarrâ-yı bütân-ı deylem</i>
(M/12)	(D/3)

Şaire göre fikrin alaca atıyla yarışa kalksa Mehmed Paşa'nın atı hedefe daha önce varır. Mecmuada karşımıza çıkan ve Paşa'nın atıyla yarışa kalkan "fikrin alaca atı", Sâbit'in yaptığı değişiklik sonrası "fikir kuşu" olarak değiştirilmiştir. *Dîvân*'daki beyitte geçen *konsa* ifadesi ise *Dîvân*'ın Ü1, TH, H1 ve H2 nüshalarında, mecmuada olduğu gibi *köpsa* şeklindedir.¹⁶⁹ Şairin

167 Beytin iki mısramın da vezni kusurludur.

168 Hoten, Doğu Türkistan'da misk ceylanlarıyla meşhur bir bölgedir. Edebî metinlerde, misk maddesinin elde edildiği ceylanları ve güzel kokuyla birlikte anılır (Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, Otto Yayınları, İstanbul 2018, s. 163). Deylem ise Hazar Denizi'nin batı ve güneyindeki dağlık bölgenin tarihî adıdır. Dağlık olduğu için birçok hükümdar tarafından fethedilememiştir. Şiirlerde ele geçirilemeyişi ve güzelleri konu edilir (Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III (Dâbbe-Düzgün), s. 180).

169 Turgut Karacan, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisiyon Kritikli Divan Metni*, II, s. 71.

beyitte kullandığı ifade, “önden gitmek için yerinden fırlamak” anlamını verebileceğimiz *ögdüle kıpmak* ifadesi olmalıdır:

ögdüle *kıpsa* eger *ablak-ı* endîşe ile

dağı evvel varur allāhu te’ālā a’lem

(M/14)

ögdüle *kınsa* eger *tā’ir-i* endîşe ile

dağı evvel varur allāhu te’ālā a’lem

(D/6)

Onun sürat binicisi dizgini ele aldığında o at, imkân zeminini baştan başa aşar. Mecmuada atı yetiştirip dizginini harekete geçiren, “hız” iken *Dîvân*’da “devlet/saadet”tir. Beyitte geçen *mekānı* ifadesi ise *Dîvân*’ın H1 ve H2 nüshalarında mecmuada olduğu gibi *imkānı* şeklindedir:

tayy eder gösgötürü ‘arşa-geh-i *imkānı*

rā’iz-i *sür’ati* taḥrîk-i ‘inān êtdüğü dem

(M/15)

tayy eder gösgötürü ‘arşa-geh-i *mekānı*

rā’iz-i *devleti* taḥrîk-i ‘inān êtdüğü dem

(D/11)

Sâbit’e göre onun bir çivisi, yeryüzünün göbeğinde çakılı olsaydı o at kıyamete dek felek atı gibi koşardı. Mecmuadaki beyitte yer alan *nâf-ı zemîn*/yeryüzünün göbeği ifadesi, daha sonra *şevr-i zemîn*/yeryüzünün boğası şeklinde değiştirilmiştir:

ḥaşre dek raḥş-ı felek gibi olurdu püyān

olsa bir mîḥi eger *nâf-ı* zemînde müdğam

(M/19)

ḥaşre dek raḥş-ı felek gibi olurdu püyān

olsa bir mîḥi eger *şevr-i* zemînde müdğam

(D/10)

Sıradaki on bir beyit Seydîzâde Mehmed Paşa’nın methine dairdir. Mecmuada “Haydar kılıçlı, Rüstem gönüllü pehlivan(?)” diye övülen Paşa, *Dîvân*’da “cömertliğin Kaf Dağı’nda oturan Hüma ihtişamlı Anka” olarak takdim edilmiştir:

böyle bir raḥşa süvār olsa n’ola lāyıkdur

ol hezîr-efgen-i(?) rüstem-dil ü haydar-şārim

(M/22)

n’ola devletle süvār olsa aña lāyıkdur

böyle ‘ankā-yı hümā-kevkebe-i kâf-ı kerem

(D/14)

Kaderi taksim eden Allah, Paşa’nın yüce huzurunu ilim ve fazilet sahiplerine bağıştta bulunulan bir dağıtım yeri hâline getirmiştir. Mecmuadaki beyitte yer alan *ḳassām-ı kader* ifadesi, daha sonra kaderin ezelde taksim olduğuna ve ezel meclisine işaret etmek üzere *ḳassām-ı ezel* şeklinde değiştirilmiştir:

ol ki *ḳassâm-ı ḳader bār-geh-i iḳbâlin*

eylemiş ni' met-i erbâb-ı kemâle maḳsem

(M/24)

ol ki *ḳassâm-ı ezel bār-geh-i iḳbâlin*

eylemiş ni' met-i erbâb-ı kemâle maḳsem

(D/24)

Mecmuada Paşa'nın vasıf/övgü fermanının unvanlarını yazan, "kutlu hikmetler divanında görevli kâtibin kalemi" iken *Dîvân*'daki beyitte, "mezkur divanın maharetli kâtibi" olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ḳalem* ve *kâtib* ifadelerinin ardına gizlenen şair, her iki beyitte de muhatabını överken kendi hünerine değinmeyi de ihmal etmemiştir:

ol ki böyle yazar elḳâb-ı berât-ı vaşfin

ḳalem-i kâtib-i dîvân-ı hümâyün-ḥikem

(M/25)

ol ki böyle yazar elḳâb-ı berât-ı vaşfin

*kâtib-i münşî-i dîvân-ı hümâyün-ḥikem*¹⁷⁰

(D/15)

"Savaş meydanının Rüstem'i, cenk saflarının Kahraman'ı, Gerşasb¹⁷¹ mizaçlı fil" ifadeleriyle methedilen Paşa, mecmuadaki beyitte "gazilerin sırrı" iken *Dîvân*'da "gaza menkıbelerinden anlayan güçlü bir savaşı"dır:

sırr-ı erbâb-ı ğazâ rüstem-i meydân-ı veġâ

ḳahramân-ı şaf-ı heycâ pîl-i gerşasb-şiyem

(M/26)

menḳabet-senc-i ğazâ rüstem-i meydân-ı veġâ

ḳahramân-ı şaf-ı heycâ pîl-i gerşasb-şiyem

(D/16)

Her iki beyitte de "cömertliği huy edinmiş şerefli kimselerin yüz akı" olduğu söylenen Seydîzâde; mecmuada "hüner sahiplerinin övücü, lütuf ve ihsan kaynağı" olarak methedilirken *Dîvân*'da cömertliği ile meşhur Bermekî, Hâtim-i Tâi ve Ma'n konu edilerek övülmüştür.¹⁷²

şeref-i zümre-i emcâd-ı mekârim-mu'tâd

faḫr-i erkân-ı hüner mün'ime-i lutf u himem

(M/27)

şeref-i zümre-i emcâd-ı mekârim-mu'tâd

bermekî-menḳabe ḫâi-kerem ü ma'n-himem

(D/17)

Mecmuaya göre "ikbal mukaddimesinin sayfasının süsü" olan Mehmed Paşa, "yücelik başının tacı"dır. *Dîvân*'da ise "ikbal mukaddimesinin başlığının süsü" olarak takdim edilen memduhun "kudret gerdanının ziyneti" olduğu ifade edilmiştir:

170 Beyitte geçen *kâtib-i* ifadesi, *Dîvân*'da *kâtibi* şeklindedir; ifadenin yazım hatası nedeniyle bu şekilde kaydedilmiş olması muhtemeldir. Şairin kaleminden çıkan ifade, *kâtib-i* olmalıdır; bu nedenle beyte doğru olduğu kabul edilen ifade kaydedilmiştir.

171 Acem kahramanlarından Rüstem'in büyük dedesi olan Gerşasb, babası hayattayken tahta geçmiş; İsfendiyâr ile savaşarak ün kazanmıştır. Şiirlere, gücü ve savaşçılığı ile konu edilir (Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, V (Galgab-Güzellik), OSEDA, İstanbul 2021, s. 158).

172 Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî (ö. 803), Abbâsîlerin önde gelen cömertliğiyle meşhur devlet adamlarındandır (Hakkı Dursun Yıldız, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, (1993), s. 4). Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî (ö. 768?) ise Emevîler devrinde kumandanlık, Abbâsîler döneminde valilik yapmış cömertliğiyle meşhur bir devlet adamıdır (Mahmut Kelpetin, "Ma'n b. Zâide", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-II, (2019), s. 191-192).

efser-i täre-k-i icläl mehemmed pāšā

zīver-i şafha-i dībāce-i iqbāl-i ümem

(M/29)

hilye-i gerden-i icläl mehemmed pāšā

zīb-i ser-levha-i dībāce-i iqbāl-i ümem

(D/19)

Dünyanın hiçbir şeyi Mehmed Paşa'nın gözüne görünmez/umurunda olmaz; zira onun yolu, İbrâhim bin Edhem'in yoludur.¹⁷³ Mecmuada geçen '*âlemüñ hâşılı 'aynında degüldür* ifadesi, *Dîvân*'da "dünya malına gönül bağlamamak" deyiimiyle karşılanmıştır:

'âlemüñ hâşılı 'aynında degüldür zīrā

meslek-i himmetidür vādī-i ibni edhem

(M/38)

n'ola dil-beste-i emvāl-i cihān olmazsa

meslek-i himmetidür vādī-i ibni edhem

(D/29)

Mehmed Paşa eline kılıcını alınca düşmanlar, yokluğun zillet vadisinde bir başına, sığımsız kalır. Sâbit daha sonra şiirinde yaptığı değişikliklerle düşmanın bu hezimetini, Paşa'nın cihat kılıcını kınından çekmesine bağlarken düşmanlarınsa ayaklar altında çiğnenip siperlere kaçacağını bildirir:

alıcağ destine şemşirin olur hayl-i 'adū

yek-sere bī-siper-i vādī-i hizlān-ı 'adem

(M/46)

sell-i şemşir-i cihād êtse olur hayl-i 'adū

yek-sere pey-siper-i vādī-i hizlān-ı 'adem

(D/36)

Mehmed Paşa at sürüp saldırarak düşmana mızrağını saplasa darbesinden yüce felek titrer. Feleği titreten "mızrak", daha sonra yerini "kılıca" bırakmıştır. Artık feleği titretecek olan, Mehmed Paşa'nın düşmana hücum ederken salladığı kılıcıdır:

at sürüp hebt-ile hıştını zerk êtse gerek

şadmesinden mütezelzil ola çarh-ı a'zam

(M/48)

at sürüp şavlet ile tīgını pertāb êtse

şadmesinden mütezelzil ola çarh-ı a'zam

(D/38)

"Ey yüksek makamlı paşa!" diye kendisine hitap edilen ve Kahramân kadar ihtişamlı olduğu söylenen Seydîzâde, mecmuadaki beyitte "kerem sahibi beylerin efendisi" olarak övülürken *Dîvân*'da "şeref sahibi ileri gelenlerin öncüsü" şeklinde methodilmiştir:

kahramān-kevebe pāšā-yı bülend-iqbālā

ây hudāvend-i emīrū'l-ümerā-yı ikrām

(M/54)

kahramān-kevebe pāšā-yı bülend-iqbālā

ây hudāvend-i kebīrū'l-küberā-yı eḫham

(D/40)

173 Arap kabilelerinden zengin ve itibarlı bir aileye mensup olan İbrâhim bin Edhem (ö. 778?), dünya nimetlerinden geçip zühd yolunu seçmesi nedeniyle örnek gösterilmiş ve edebî eserlere konu edilmiştir (Reşat Öngören, "İbrâhim b. Edhem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, (2000), s. 293).

Sâbit'in kara talihinden yakındığı şu beyitte onu perişan eden, zulüm topuzunun darbesiyle elem kılıcının yarasıdır. Şairin yaptığı değişiklik neticesinde, *Dîvân*'da cefa topuzunun darbesine eşlik eden, “elem kılıcının vuruşu” olmuştur:

ben <i>bilürüm</i> işümi êtmese âzürde beni	ben <i>bilürdüm</i> işümi êtmese âzürde beni
<i>zahm-ı</i> şemşîr-i elem çarbet-i küpâl-i sitem	<i>darb-ı</i> şemşîr-i elem çarbet-i küpâl-i sitem
(M/61)	(D/47)

Sıradaki beyitler Sâbit'in Mehmed Paşa'nın övgüsü karşısındaki acziyetini dile getirir. Şairin fikri mecmuada “hayal denizini”, *Dîvân*'daysa “irfan denizini” baştan başa arasa da muhatabının methine layık bir inci bulamaz:

bir güher bulmadı evşâfuña lâyıq gerçi	bir güher bulmadı evşâfuña lâyıq gerçi
<i>kân u deryâ-yı hayâli</i> aradı endîşem	<i>baħr-i 'irfânı ser-â-ser</i> aradı endîşem
(M/63)	(D/48)

Mucize nefesli, şirin sözlü Nef'î'nin şairin ağzından aldığı söz, mecmuada *mazmûn* iken daha sonra şair tarafından “gönlü süsleyen beyit” olarak değiştirilmiştir:

<i>güyyiâ aldı bu mazmûnı</i> benüm ağzumdan	<i>şanki bu beyt-i dil-ârâyı</i> benüm ağzumdan
<i>sâbıkan</i> nef'î-i şîrîn-suħan-ı mu' ciz-dem	<i>söylemiş</i> nef'î-i şîrîn-suħan-ı mu' ciz-dem
(M/65)	(D/50)

Şaire göre kalem, her ne kadar hüner kemerini kuşansa da Paşa'nın methinin kubbesine çıkamaz. Mecmuadaki beyitte kalemin ulaşmaya çalıştığı “kubbenin en yüksek yeri”, *Dîvân*'da “kusursuzluk/yücelik kasrının zirvesi” olarak karşımıza çıkmaktadır:

<i>çıkamaz küngüre-i midhatüñe n'eyleyeyin</i>	<i>zirve-i kaşr-ı kemâle çıkamaz n'eyleyeyüm</i>
ne kadar şedd-i niṭāk-ı hüner eylerse kalem	ne kadar şedd-i niṭāk-ı hüner eylerse kalem
(M/67)	(D/52)

Sıradaki örnekte beytin ilk mısraı, neredeyse aynı manaya gelen bir başka mısra ile değiştirilmiştir. Bu değişiklikte mısraın vezninin kusurlu olmasının da etkisi bulunmaktadır. Paşa'nın methini dilediği gibi yerine getiremediğini itiraf eden Sâbit'e göre kendisi dahi Paşa'yı layığıyla methedemezken başka söz ustalarının bu övgüye yeltenmeleri boşunadır:

<i>ğayriler vaşfa heves eylemesün çünkim</i>	<i>êtmesün ğayri suħan-ver heves-i midhatüñi</i>
ben kuluñ vefk-i murâd üzre edâ eyleyemem ¹⁷⁴	ben kuluñ vefk-i murâd üzre edâ eyleyemem
(M/68)	(D/53)

174 Beytin ilk mısraının vezni kusurludur.

Sıradaki 5 beyitte şair, sanatını muhtelif yönleriyle metheder. Ona göre kanatlı kuşlar sürüsüne/ yetenekli şairler topluluğuna ön ayak olan, bilhassa “kendi yaradılış kuşu”dur. Mecmuada şairlik yeteneğini anlatırken tabiatını öne çıkaran Sâbit, daha sonra yeteneğinin kaynağı olarak “fikir kuşu” ifadesiyle zihnine işaret eder:

bā-ḥuşūşā ki benüm tā'ir-i <i>tab'umdur</i> olan	bā-ḥuşūşā ki benüm tā'ir-i <i>fikrümdür</i> olan
ḥayl-i murğān-ı ulū'l-ecnihaya pīş-ḳadem	ḥayl-i murğān-ı ulū'l-ecnihaya pīş-ḳadem
(M/69)	(D/54)

Fikr ile *tab'* arasındaki değişikliğe bir diğer örnek de sıradaki beyitte görülmektedir. Bu defa söz ustalarını susturan, mecmuada şairin “fikir papağanı” iken daha sonra “yaradılış papağanı” olarak değiştirilmiştir.

<i>güft-gū-yı</i> suḥan-ı tūṭī-i <i>fikrümdür</i> eden	<i>güft ü gū-yı</i> suḥan-ı tūṭī-i <i>tab'umdur</i> eden
ḳuvvet-i nāṭıḳa-i ehl-i beyāni ebkem	ḳuvvet-i nāṭıḳa-i ehl-i beyāni ebkem
(M/70)	(D/55)

Mecmuada “sözüyle cihanı ele geçiren yiğidin kendisi olduğunu” iddia eden Sâbit, mana kulesinin başına bayrak diktiğini/mana kulesini ele geçirdiğini söyler. Beyitte yaptığı değişiklik neticesinde ise kendini “faziletiyle cihanı ele geçiren fetihler babası” olarak gösterir. *Dîvân*'da mana kulesini ele geçiren, “şairin kalemı”dir:

<i>benüm ol merd-i cihān-gür-i suḥan kim ḥālā</i>	<i>ben ebu'l-feth-i cihān-gür-i kemālüm ḳalemüm</i>
dikdi <i>ser-küngüre-i</i> ḳulle-i ma'nāya 'alem	dikdi <i>ta küngüre-i</i> ḳulle-i ma'nāya 'alem
(M/71)	(D/56)

Mecmuadaki beyitte tabiatını yiğide benzeten şair, bu yiğidin yardımıyla hayal gelinlerinin has odasına girildiğini ifade eder. Beyit üzerinde yaptığı değişik sonrasıyla hayal gelinlerinin has odasına girenin “fikir güzeli” olduğunu belirtir. Fikir güzeline yardımcı olan bu defa “Allah'ın lütfü”dur:

<i>eşer-i himmet-i merdāne-i tab'umla benüm</i>	<i>feyz-i ḳudsiyye ile şāhid-i fikr oldı yine</i>
ḥarem-i ḥāşş-ı 'arūsān-ı ḥayāle maḥrem	ḥarem-i ḥāşş-ı 'arūsān-ı ḥayāle maḥrem
(M/72)	(D/57)

Sâbit'e göre onun el değmemiş hayaller yazan kaleminin bir damlası, gönül ehline hayat suyu olurken mayası bozuk düşman için zehrin acı suyundan bir katredir. Şair beyitte geçen “düşman” ifadesini daha sonra “kıskanç, hasetçi” şeklinde değiştirerek kendisini çekemeyen şairlerin bu yönüne işaret etmiştir:

reşha-i kilk-i terüm ehl-i dile âb-ı hayât

düşmen-i bed-gühere *kaṭre-i* zehr-âbe-i sem

(M/74)

reşha-i kilk-i terüm ehl-i dile âb-ı hayât

ḥāsîd-i bed-gühere *kaṭresi* zehr-âbe-i sem

(D/59)

Yeteneksiz şairleri kınadığı sıradaki beyitlerde Bosnalı Sâbit, onların saçma sözlerini kalın perdeden yayılan ince seslere benzeterек sözlerinin birbiriyle uyumsuzluğuna işaret eder. Beyitlerde geçen *gūyā* ve *nitekim* ifadeleri, farklı manalar taşıyalar da beytin anlamında önemli bir değişikliğe sebep olmamışlardır:

sözleri saçma biri birine uymaz *gūyā*

nağme-i zîr-i nevā-güsterî-i perde-i bem

(M/85)

sözleri saçma biri birine uymaz *nitekim*

nağme-i zîr-i nevā-güsterî-i perde-i bem

(D/67)

Sâbit'e göre yeteneksiz şairlerin sözleri değersiz, söz akçeleri sahte, fikir gümüşleriye eksiktir. Mecmuada kötü şairlerin “kusurlarla/hilelerle dolu fikirlerini kirli/bayağı” olarak niteleyen Bosnalı Sâbit, *Dîvân*'da yeteneksiz şairlerin “şiiirlerinin kusurlu/hileli ve değersiz” olduğunu vurgular:

suḥanı mübtezal ü *fîkr-i çep-endâzi* çepel

nağd-i güftârî dağal nuḳre-i endîşesi kem

(M/87)

suḥanı mübtezal ü *naẓmî çep-endâz* u çepel

nağd-i güftârî dağal nuḳre-i endîşesi kem

(D/69)

Üzerinde değişiklik yapılan son iki beyitte ise kasidenin muhatabı için dua edilir. Mehmed Paşa'nın emel atını durmadan koşması dileğiyle başlayan ilk örnekte, muhatap önce “feraset sahibi uluların efendisi” olarak methedilirken *Dîvân*'da bu ifade, yerini “kerem sahibi beylerin emiri”ne bırakmıştır. Ardından gelen örnekte ise Paşa'nın atı yanında yürüyen askeri, “yüksek makam” iken daha sonra “fetih” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca beyitte geçen *zafer*; mecmuada Paşa'nın yedek atlarını çeken görevliyen *Dîvân*'da zırhını taşıyan kimsedir(?):

zîr-i rân eyleye dâ'im feres-i maḳşûdî

o ḥudâvend-i *kebîrû'l-küberâ-yı eḫhem*

(M/91)

zîr-i rân eyleye dâ'im feres-i maḳşûdî

o ḥudâvend-i *emîrû'l-ümerâ-yı ekrem*

(D/74)

peyk te'yîd-i ilâhî vü *vaşak-dâr* zaferşâṭır *ikbâl* ü nigeḫ-dâr ḥudâ-yı erḫam

(M/92)

peyki te'yîd-i ilâhî vü *tutuk-dârı* zaferşâṭır *feth* ü nigeḫ-bânı ḥudâ-yı erḫam

(D/75)

Sonuç

Bosnalı Sâbit'in Seydizâde Mehmed Paşa için kaleme aldığı rahşiyeye; Turgut Karacan'ın neşrettiği *Sâbit Dîvânı*'nda, kasidelerin arasında on yedinci sıradadır. Söz konusu kasidenin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu'nda kayıtlı olan 21 numaralı şiir mecmuasında tespit edilmiştir. *Dîvân*'da yer alan kaside ile bahse konu mecmuadaki manzume mukayese edildiğinde bu iki metin arasında kayda değer farklar bulunduğu görülmüştür.

Kasidenin kayıtlı olduğu *Dîvân* nüshaları incelenmiş, bu nüshalardan en erken istinsah edilenin 18. yüzyıl başlarında yazıya geçirilmiş olabileceği ve bu yılların 1712'de vefat eden şairin hayatının son yıllarına tesadüf ettiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan kasidenin yer aldığı mecmua üzerinde bulunan muhtelif kayıtlardan bu nüshanın 1676-1686 tarihleri arasında istinsah edildiği tespit edilmiş; bu tarihin ise 1650 yılı civarında doğmuş olduğu düşünülen şairin gençlik yıllarına rastladığı belirtilmiştir. Elde edilen bilgilere dayanılarak mecmuada yer alan kaside metninin Bosnalı Sâbit'in Seydizâde Mehmed Paşa için kaleme aldığı rahşiyenin ilk hâli olduğu ve bu metnin şair tarafından daha sonra *Dîvân*'daki şekliyle değiştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mecmuada bulunan rahşiyeye metninin Latin harflerine aktarımı, ilk defa bu çalışmayla yapılırken bahse konu metin, *Dîvân*'da kayıtlı olan rahşiyeye metniyle mukayese edilerek kasidenin gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. İki metnin karşılaştırılması neticesinde, *Dîvân*'da yer alan kasidenin yetmiş beş, mecmuada tespit edilen kasidenin doksan iki beyitten ibaret olduğu görülmüştür. Şairin kaleme aldığı ilk kasideden on sekiz beyti çıkardığı, metne bir beyit eklendiği ve kalan yetmiş dört beytin elli üçünde önemli değişiklikler yaptığı belirlenmiştir. Sâbit'in yirmi bir beyitte ise herhangi bir değişikliğe gitmediği görülmüştür.

Mecmuadaki kasidede yer alan 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 23, 39, 49, 50, 51, 53, 62, 75, 78 ve 83 numaralı toplam on sekiz beytin *Dîvân* metni ile *Dîvân* nüshalarındaki kaside metinlerinde kayıtlı olmadığı görülmüştür. Bunlardan 13 ve 83 numaralı beyitler dışında, hiçbir beyitte vezin kusurunun bulunmaması dikkate alındığında yapılan değişikliklerin daha ziyade mana odaklı olduğu anlaşılmıştır. Yine mecmuada yer alan metnin 87. ile 88. beyitleri arasına bir beytin eklendiği tespit edilmiştir. *Dîvân*'daki kasidede 70. sırada kayıtlı olan bu beyitte yeteneksiz şairlerin yerildiği belirtilerek söz konusu beytin mecmuadaki kasideden çıkarılan, aynı konuda kaleme alınmış 83. beytin yerine yazılmış olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Üzerinde değişiklik yapılan elli üç beyitten ise altısının neredeyse bütün ifadelerinin değiştirildiği, on beş beytin kimi kelimelerinin aynı manaya gelen başka ifadelerle yeniden yazıldığı ve otuz beyitte bazı ifadelerin aynı manayı taşımayan, bağlama uygun başka ifadelerle değiştirildiği tespit edilmiştir. Bu değişikliklerin bir kısmının eski ifadelerin vezne uymaması nedeniyle yapılan düzeltmeler olduğu görülmüştür; önemli bir bölümünün ise şairin düşünce ve hayallerini daha güzel aktaran ifadeleri tercih etmesiyle ortaya çıkan değişiklikler olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Halime, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (1B-75A)'ın Transkripsiyonlu Metni ve MESTAP'a Göre Tasnifi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun 2020.
- Akkuş, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar*, 4. bs., Fenomen Yayınları, Erzurum 2014.
- Altuner, Nuran, *Safâî ve Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- Aslan, Üzeyir, Hakan Taş, Ömer Zülfe, *Osmanlı Edebiyatının 200'ü*, Otto Yayınları, İstanbul 2018.
- Aydın, Gamze, *Bosnalı Sâbit Dîvânı'nın Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2016, 1411 s.
- Esen, Necla, *Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 1b-50b, İnceleme Metin-Tıpkıbasım)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2019.
- İsmâil Belîğ, *İsmâil Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları No: 62, Ankara 1985.
- Kalaycı Sevinç, Devrim, *18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye) Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasiî ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerindeki Atasözleri ve Deyimler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2007.
- Karacan, Turgut, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1981.
- Karacan, Turgut, "Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, (2008), s. 349-350.
- Kaya, Bülent, *Divan Şiirinde At*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Kelpetin, Mahmut, "Ma'n b. Zâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ek-II, (2019), s. 191-192.
- Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'id-i'l-Eş'âr*, haz. Bilal Güzel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Oener, Lejla, *Bosnalı Aleaddin Sâbit Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019.
- Onay, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları: 96, Ankara 2014.
- Öngören, Reşat, "İbrâhim b. Edhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, (2000), s. 293-295.
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon/Kitâb-ı Ma'âni-i Lehce*, Constantinople 1890, XVI+2224 s.
- Rypka, Jan, *Beitrag zur Biographie Charakteristik und Interpretation des Türkischen Dichters Sabit*, Universitatis Carolinae Pragensis, Pragae 1924.
- Sâbit, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvân*, haz. Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut 1998, VIII+1539 s.

Şengül, Emre, *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 21 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (229b-309a) (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun 2018.

Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II (Bab-Çüsteri), Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2017; III (Dâbbe-Düzgün), İstanbul 2019; V (Gabgab Güzellik), İstanbul 2021.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, ed. Derya Örs, III, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 93, İstanbul 2018.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, IX (L-R), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

Yardım, Latif, *Bosnalı Alâeddin Sâbit Divanı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2023.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, (1993), s. 4.

Yümnî, Mehmed Emin, *Terceme-i Kahramân-ı Kâtil*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1888.

Zülfe, Ömer, "Osmanlı Şiirinde Tîğ-ı Gamgam Tabiri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/1, (2015), s. 1-8.

Elektronik Kaynaklar

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, No: 00021, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/181692> [Erişim tarihi: 22.12.2023].

Özyıldırım, Ali Emre, "Sâbit, Alâaddin (Ali)", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> [Erişim tarihi: 31.01.2024].

THE DEVELOPMENT OF A QASIDA IN THE CONTEXT OF BOSNIAN SABİT'S RAHSHIYAH

Esra BOZYİĞİT*

Horses have a significant place in Turkish culture and history due to their merits on the battlefields and the tasks they undertook in communication. This importance attached to the horse has also influenced literature; many works have been written about the horse that include various names, qualities, objects, beliefs and dreams. Poems that depict horses are called "rahshiyah". Especially the poems depicting horses in the panegyric sections (teşbîb) of qasidas written as an ode constitute the most famous examples of the rahshiyah genre in Ottoman literature. Horses contributed to the richness of Ottoman poetry with the various names they were given according to their colors and gait, the beliefs and traditions regarding the horse in Ottoman culture, the material cultural elements related to horses, and the dream narratives around them. Although the oldest examples of the rahshiyah genre are seen in the 15th century, the most beautiful rahshiyahs are seen in Nef'i's poems.

Another noteworthy example of the rahshiyah genre is the qasida (eulogy) written by Bosnian Sabit (d. 1712) for Seydizade Mehmed Pasha (d. 1684). One copy of this qasida, which is included as the seventeenth work in the Sabit Divanı published by Turgut Karacan, was encountered in a poetry anthology registered in Suleymaniye Manuscript Library, Ali Nihat Tarlan Section, number 21 and it was seen that there are significant differences between the two qasidas. This necessitated the comparison of the two texts as it was interpreted that the author might have revised and changed the first version his qasida.

In this study, first of all, we discussed the life, literary personality and works of Bosnian Sabit; and then we introduce the copies of his Divan in which the rahshiyah text was recorded and the anthology in which the text was discovered. It was determined that among the copies of the Divan in which the rahshiyah was recorded, the earliest copy could have been copied in the early 18th century, coinciding with the final years of the poet's life, who passed away in 1712. On the other hand, it was determined from various records regarding the anthology where the

* Assistant. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Bilecik/Türkiye, esra.bozyigit@bilecik.edu.tr; ORCID ID:0000-0002-5809-6223.

rahshiyah was included that this copy was written between 1676 and 1686; this date coincides with the early years of the poet who is thought to be born around 1650. Based on the information obtained, it was concluded that the *qasida* in the anthology was the first version of the *rahshiyah* authored by the Bosnian Sabit written for Seydizade Mehmed Pasha and was later changed by the poet.

In the next part of the study, we transcribed text of the *rahshiyah* discovered in the anthology for the first time. No changes were made to the poem found in the anthology, especially the text was not modified, and the expressions that did not fit the prosody and meaning were preserved as they were. This is because, in this part of the study, the aim was to reveal the original text written by the poet. Later we compared it with the *qasida* in the *Divan*; in this comparison, the text recorded in the anthology was taken as the first version of the poem. The differences that emerged as a result of the comparison of the two texts were pointed out in the footnotes. The lines with defective prosodies were also specified in the footnotes.

In the last section of the study, a comparison was made between the *qasida* in the anthology and the *qasida* in *Divan*. The differences determined during the comparison were classified under various headings and brought to the attention of the researchers; in this way, the development process of the *qasida* was revealed. As a result of the comparison of the two texts, it was seen that the *qasida* in the *Divan* consisted of seventy-five couplets, while the *qasida* found in the anthology consisted of ninety-two couplets. It was determined that the poet removed eighteen couplets from the *qasida* in the anthology, added a couplet, and made significant changes to fifty-three of the remaining seventy-four couplets. It was found that Sabit did not make any changes in twenty-one couplets.

It was observed that a total of eighteen couplets, numbered 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 23, 39, 49, 50, 51, 53, 62, 75, 78 and 83 in the *qasida* in the anthology were not recorded in the *Divan* text and *Divan* copies. Except for couplets numbered 13 and 83 among these, it was determined that there were no prosody defects in any couplets; considering this situation, it was understood that the changes made were mainly for semantic purposes. In addition, it was determined that one couplet was added between the 87th and 88th couplets of the text included in the anthology. In this couplet, which was recorded in the 70th place in the *qasida* in the *Divan*, some untalented poets were criticized; it was also emphasized that this couplet may have been written in place of the 83rd couplet on the same subject, which was found to have been removed from the *qasida* in the anthology.

Of the fifty-three couplets to which amendments were introduced, in six couplets almost all expressions were changed. Some words of fifteen couplets were rewritten with other expressions that carried the same meaning. In thirty couplets, some expressions were replaced by other expressions that did not have the same meaning but were suitable for the context. It was observed that some of these changes were corrections made as former expressions did not fit the prosody;

it was also determined that a significant part of them were the changes that were introduced by the poet using expressions that he believed that conveyed his thoughts and dreams better.